

Journal of Greater Khorasan

Vol. 16, No. 61, 2026

Received 24 Nov 2024 | Revised 13 Feb 2025 | Accepted 14 Feb 2026 | Published 16 Mar 2026

ISSN (Online): 2717-1671

ISSN (Print): 2251-6131

Research article

The behavioral pattern of the Islamic Republic of Iran towards Afghanistan

Daniyal Rezapoor

Assistant Professor of International Relations, University of Guilan. (danyalrezapoor@guilan.ac.ir)

Keywords

Afghanistan, neighborhood policy, geopolitical disputes, hydropolitical disputes, economic and cultural cooperation, ISIS-Khorasan

Citation

Rezapoor, D. (2026). The behavioral pattern of the Islamic Republic of Iran towards Afghanistan. *Journal of Greater Khorasan*, 16(61), 25-50.

Use your device to scan and read articles online

Abstract

Afghanistan is a country located to the east of Iran that has experienced varying patterns of relations with Iran across different historical periods. Geographical proximity and historical ties between the two countries have enabled Iran to play an important role in Afghan society. Accordingly, Iran and Afghanistan have maintained diverse political, economic, and security relations and interactions throughout different periods. Hydropolitical disputes, drug trafficking, illegal migration, the presence of ISIS-Khorasan, and economic and cultural cooperation have been among the most important issues shaping relations between the two countries during the period under study. In this regard, the main research question is: How have geopolitical developments affected Iran's relations with Afghanistan? To address this question, the study proposes the following hypothesis: Despite the civilizational and cultural proximity and economic cooperation between Tehran and Kabul, the zero-sum nature of the geopolitical developments in Southwest Asia, particularly following the Taliban's return to power in 2021, has contributed to increasing tensions between Iran and Afghanistan. Threats such as the refugee crisis, drug trafficking, the presence of ISIS-Khorasan, and the issue of sharing the Helmand River's water resources, or broader hydropolitical disputes, have contributed to the escalation of tensions between the two countries. This study adopts a descriptive-analytical approach and uses trend analysis and case studies as qualitative research methods. Data were collected from documentary and library sources, as well as reliable websites.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jgk.2026.490532.1235>

URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_245453.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

Introduction

Most geopolitical developments in the world have occurred in Southwest and Central Asia because of the spatial distribution and concentration of wealth and energy resources in these regions. Within this broader geographical context, Afghanistan occupies an important position. In addition to its civilizational, religious, and ethnic ties with Iran, Afghanistan has faced various geopolitical and geoeconomic challenges in recent decades due to weak political institutions, the presence of the Taliban, and geopolitical and geoeconomic rivalries among regional and global actors in relation to Afghanistan. These developments have affected Iran's relations with Afghanistan.

Iran and Afghanistan have maintained relatively peaceful relations for centuries due to their civilizational and geographical proximity, although this proximity has also been a source of numerous conflicts, particularly over the use of water resources from rivers shared by the two countries. Other contentious issues between Iran and Afghanistan include Iran's recognition of the Taliban government, large-scale Afghan migration to Iranian cities, tensions between Iran and drug traffickers operating from Afghanistan, and the porous nature of the Afghan borders.

Theoretically, relations between Tehran and Kabul are expected to be close and stable in view of their historical, cultural, and religious ties. In practice, however, the pull factors have been less effective than the push factors, thereby adversely affecting relations between Iran and the Islamic Republic of Afghanistan. Afghanistan has also developed relations with Iran's rivals and established closer ties with Saudi Arabia and Pakistan, which have, at times, posed threats to Iran's national security. Given the extensive borders shared with Afghanistan, Iran can no longer remain indifferent to political and cultural issues and the activities of terrorist actors along the common borders. Before formulating an effective and rational foreign policy toward these threats, it is necessary to identify and recognize them.

Main Research Question

How have developments in Southwest Asia affected Iran's relations with Afghanistan?

To answer this question, the following hypothesis is proposed: Despite the civilizational, cultural, and economic cooperation between Tehran and Kabul, the zero-sum nature of geopolitical changes in Southwest Asia, particularly following the Taliban's return to power in Afghanistan, has increased tensions between the two countries through threats arising from the refugee crisis, drug trafficking, the presence of ISIS-Khorasan terrorist groups, and hydropolitical disputes over water sharing.

Materials and Methods

The present study adopts a descriptive-analytical approach, and its research methods include trend analysis and case studies as qualitative research methods. The necessary data were collected from library and documentary sources, as well as reliable online platforms.

Discussion and Findings

Iran's involvement in Afghanistan is not limited to a particular field; rather, Iran maintains relations with most Afghan actors. For example, Iran has strong political relations with the Afghan central government and tribal leaders. However, several issues may put bilateral relations between Iran and Afghanistan under pressure in the future. These issues include:

1. Hydropolitical disputes.
2. Drug trafficking through Afghan routes.
3. The increasing number of Afghan refugees in Iran.
4. The presence of terrorist groups.

The Taliban, for its part, may use its control over water resources to exert pressure on Iran on other issues, such as obtaining legitimacy for its rule or preventing Iran from supporting its rivals. Iran, on the other hand, may be compelled to exercise restraint regarding water disputes because of broader geopolitical considerations and its prioritization of security concerns, particularly the rise of ISIS in Afghanistan and its potential implications along Iran's borders.

Iran's pragmatic policy toward water disputes with Afghanistan was evident in its relatively restrained response to the provocative statements made by Ashraf Ghani during the inauguration of the Kamal Khan Dam. At that time, Tehran sought to ease tensions by emphasizing its water rights and expressing its readiness to transform the issue into an area of cooperation. This approach has continued alongside Iran's ongoing social and economic support for Afghanistan, including under the current Taliban government.

Migration and the large number of Afghans residing in Iran have, on the one hand, played an important role in the Iranian economy by providing low-cost labor. On the other hand, their presence has contributed to socioeconomic pressures, particularly in the eastern and southeastern regions, which could become a source of tension in Iran-Afghanistan relations. Some of the most important issues include:

1. An increase in the unemployment rate in Iran.
2. A decline in wage levels.
3. Disruption of demographic ratios.
4. The formation of ethno-religious ghettos in major urban centers such as Mashhad and Zahedan.

5. An increase in illegal border crossings, espionage, and other security-related consequences.
6. Changes in religious composition along the borders and in some major urban centers.
7. The spread of crime, smuggling, and narcotics.

Iran constitutes one of the shortest and least costly routes for the transit of drugs to Europe. In other words, the increase in drug production in Afghanistan poses a growing threat to Iran's national security. Iran is also an important transit route for drugs destined for Europe and Central Asia and is therefore more vulnerable than other countries in the region. One consequence of this threat is the increasing number of drug users and drug-related crimes within the country. This threat may become more pronounced with the expansion of synthetic drugs and their increasing replacement of traditional narcotics.

Iran's religious and political discourse in support of peace in Afghanistan and Pakistan has also made Iran a persistent opponent of ISIS-Khorasan. The deadly nature of ISIS-Khorasan's terrorist attacks in Afghanistan has led Tehran and the Taliban to overlook some of their religious and political differences in confronting this common enemy. Iran is particularly sensitive to ISIS-Khorasan's jihadist ideology because of the group's strong anti-Shiite orientation and its capacity to recruit disaffected extremists.

Since Iran and the Taliban share a common enemy in ISIS-Khorasan, Tehran may seek to expand border-security cooperation with the Taliban. Such cooperation may include intelligence sharing and joint intelligence operations, in which the Taliban could allow Iranian forces to target identified ISIS-Khorasan terrorist camps.

Conclusion

Based on the available information, although Tehran is currently engaging pragmatically with Kabul, Iran and the Taliban are neither old friends nor traditional allies, and their relationship remains far from stable. Iran's position toward the Taliban is influenced by multifaceted bilateral and regional factors. The disputes between the two sides also have religious dimensions. In addition, long-standing disagreements over water resources, migration, and drug trafficking have contributed to tensions between the two countries.

It is true that the Taliban were regarded as an adversary of Iran in the 1990s and that some of the serious consequences of that adversarial relationship remain visible today. Nevertheless, Tehran has not returned to the hostile position it adopted toward the Taliban in the 1990s. Instead, it has sought to normalize relations with Afghanistan through economic and cultural channels. In this

context, Iran has also sought to contribute to the stabilization of the Taliban regime following its seizure of power in Kabul in August 2021. Iran cautiously welcomed the Taliban's military victory because Tehran had long called for the withdrawal of U.S. and Western forces from Afghanistan, viewing their presence as a source of regional instability.

In this sense, Iran likely viewed the Taliban's decisive victory as an opportunity to stabilize its turbulent neighbor. Although some economic and cultural continuities from the past remain, Iran's current engagement with the Taliban differs from its previous interactions because Tehran's objectives have changed. First, Iran seeks an inclusive government in Afghanistan that represents the country's ethnic diversity and can contribute to maintaining stability both within Afghanistan and along the borders. Second, Iran seeks to deepen its strategic footprint in Afghanistan in order to pursue its long-term regional objectives, limit external interference, such as that of the United States, and contain ideological threats such as ISIS.

Of course, it is still too early to draw definitive conclusions about the prospects for Iran-Afghanistan relations in the near and medium term. Nevertheless, both countries remain in an unstable region and continue to face geopolitical rivalries and jihadist terrorism, circumstances that are unlikely to facilitate closer bilateral relations. While the ISIS-Khorasan threat may provide grounds for Iran and the Taliban to deepen their security cooperation, border tensions, sporadic drug trafficking, hydropolitical disputes and disagreements over water sharing, as well as illegal migration, will continue to test the depth of Iran-Taliban relations.

At the same time, it appears that Iranian policymakers have come to recognize that, in dealing with certain negative aspects of their relations with Afghanistan, they may need to tolerate or set aside some of these issues in order to focus on broader geopolitical objectives.

Acknowledgments

I would like to thank the research team of the Center for Political and Economic Studies of Eurasia at the University of Gilan for their valuable cooperation in conducting this research.

پژوهشنامه خراسان بزرگ

دوره ۱۶، شماره ۶۱، زمستان ۱۴۰۴

ISC | MSRT | ICI

شاپا الکترونیکی: ۲۷۱۷-۱۶۷۱

شاپا چاپی: ۲۲۵۱-۶۱۳۱

مقاله پژوهشی

تبیین الگوی رفتاری جمهوری اسلامی ایران در قبال افغانستان

دانیال رضاپور *

استادیار، گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه گیلان، ایران (danyalrezapoor@guilan.ac.ir)

چکیده

افغانستان کشوری در شرق ایران است که در طول تاریخ حیات خود، روابطی پرفرازونشیب با ایران داشته است. نزدیکی جغرافیایی و پیوندهای تاریخی میان دو کشور موجب شده است ایران همواره یکی از مهم‌ترین بازیگران مؤثر در جامعه افغانستان باشد. در این چارچوب، دو کشور در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی روابط و تعاملات گوناگونی داشته‌اند. اختلافات هیدروپلیتیکی، قاجاق مواد مخدر، مهاجرت غیرقانونی و حضور گروه تروریستی داعش خراسان، در کنار همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی، از مهم‌ترین مسائل تأثیرگذار بر روابط دو کشور در دوره مورد بررسی به شمار می‌روند. در همین راستا، سؤال اصلی پژوهش این است که سیر تحولات ژئوپلیتیکی چه تأثیری بر روابط ایران با افغانستان داشته است؟ در پاسخ به این سؤال، این فرضیه مطرح می‌شود که با وجود نزدیکی تمدنی و فرهنگی و همکاری‌های اقتصادی میان تهران و کابل، وضعیت حاصل جمع جبری صفر یا متغیر حاکم بر روابط، پس از روی کار آمدن طالبان در سال ۱۴۰۰ ش، سبب تشدید تنش‌ها میان دو کشور شده است. بر این اساس، تهدیدهایی مانند بحران پناهندگان، قاجاق مواد مخدر، حضور گروه تروریستی داعش خراسان و مسئله تقسیم آب هیرمند یا اختلافات هیدروپلیتیکی، از عوامل مؤثر در افزایش تنش میان ایران و افغانستان بوده‌اند. این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با استفاده از روش‌های پژوهش کیفی انجام شده و برای گردآوری اطلاعات از منابع اسنادی-کتابخانه‌ای و تارنماهای معتبر استفاده شده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۲۵

شماره صفحات: ۲۵-۵۰

واژگان کلیدی:

افغانستان، سیاست همسایگی،

اختلافات ژئوپلیتیکی، اختلافات

هیدروپلیتیکی، همکاری اقتصادی و

فرهنگی، داعش خراسان

استناد به مقاله:

رضاپور، د. (۱۴۰۴). تبیین الگوی رفتاری جمهوری اسلامی ایران در قبال افغانستان. پژوهشنامه خراسان بزرگ، ۱۶(۶۱)، ۲۵-۵۰.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jgk.2026.490532.1235>URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_245453.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

مقدمه

روابط سیاسی ایران و جمهوری افغانستان تحت تأثیر عوامل تاریخی، فرهنگی و امنیتی قرار دارد. با وجود پیوندهای عمیق فرهنگی و زبانی، تنش‌هایی نیز در این روابط وجود دارد که به‌ویژه پس از بازگشت طالبان به قدرت در سال ۱۴۰۰ ش تشدید شده است. ایران نگران نفوذ طالبان بر منابع آبی و تهدیدهای امنیتی ناشی از گروه‌های تروریستی، مانند داعش خراسان، است. همچنین، مهاجرت گسترده افغانستانی‌ها به ایران و چالش‌های ناشی از قاچاق مواد مخدر بر روابط دو کشور تأثیر منفی گذاشته است. ایران تلاش کرده است با طالبان ارتباط برقرار کند، اما این رابطه همچنان تحت تأثیر چالش‌های امنیتی و اختلافات بر سر مسائل هیدروپلیتیکی قرار دارد. همچنین، خروج ناگهانی ایالات متحده، نه تنها جهان را در حیرت و آشفتگی قرار داد، بلکه خلأ قدرتی در منطقه ایجاد کرد و فرصتی برای سازمان‌های شبه نظامی، مانند داعش خراسان^۱ و سایر گروه‌های شورشی، فراهم آورد تا از افغانستان به‌عنوان پایگاهی برای ایجاد اختلال در امنیت منطقه استفاده کنند. با این حال، خروج ایالات متحده به کشورهای منطقه‌ای و فرماندهی‌های این امکان را داد تا مسئولیت ثبات افغانستان را بر عهده گیرند. به‌عنوان مثال، چین و روسیه فرصت مناسبی برای گسترش عملیات‌های مشترک خود از طریق افغانستان به دست آوردند و توانستند اهداف ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک خود را دنبال کنند. برای پاکستان نیز افغانستان به دلایل متعددی دارای اهمیت است؛ از جمله جلوگیری از استفاده از سرزمین افغانستان علیه پاکستان، کنترل شبه‌نظامیان افغان به‌منظور بهبود وضعیت امنیت داخلی، تقویت روابط مردم با مردم، تعمیق روابط تجاری و ترانزیتی و اجرای پروژه‌های مشترک انرژی برای ایجاد اتصال اقتصادی قوی. چین نیز مانند پاکستان نگرانی‌های امنیتی در افغانستان دارد؛ چنان‌که این کشور می‌خواهد از گسترش

افراط‌گرایی و تروریسم از افغانستان، به‌ویژه در سین‌کیانگ و به‌طور کلی در منطقه، جلوگیری کند؛ به‌ویژه با توجه به احیای جنبش اسلامی ترکستان شرقی^۲]. علاوه بر این، روسیه خروج نیروهای ایالات متحده و ناتو را نشانه‌ای از افول نظم جهانی تک‌قطبی تحت سلطه ایالات متحده دانسته است. روسیه نمی‌خواهد در افغانستان بی‌ثباتی ایجاد شود؛ زیرا این بی‌ثباتی می‌تواند به کشورهای آسیای مرکزی سرایت کند و به مهاجرت ناخواسته به سمت روسیه منجر شود و بر جاه‌طلبی‌های روسیه برای پایان دادن به حملات الهام‌گرفته از اسلام‌گرایی در خاک این کشور، به‌ویژه در مناطق جنوبی، تأثیر بگذارد (Naqvi & Ammara, 2023, p. 3).

تغییرات ژئوپلیتیکی در جهان، به‌ویژه در آسیای جنوب‌غربی و آسیای مرکزی، به دلیل تمرکز ثروت و منابع انرژی در این مناطق به وقوع پیوسته است. این مناطق به‌عنوان نقاط کلیدی در معادلات ژئوپلیتیکی جهانی شناخته می‌شوند؛ زیرا بیش از ۷۰ درصد از ذخایر نفت و ۴۰ درصد از ذخایر گاز طبیعی جهان در آن‌ها قرار دارد (Yazdani & Touiserkani, 2011, p. 12). در میان این تحولات گسترده ژئوپلیتیکی در جهان، افغانستان نیز از موقعیتی قابل‌توجه برخوردار است. افغانستان ویژگی‌های مشترک تمدنی، ژئوکالچر مذهبی و عوامل قومی مشترکی با ایران دارد؛ اما به دلیل ضعف ساختارهای سیاسی، حضور طالبان و وجود کانون‌های رقابت ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی، در دهه‌های گذشته پیوسته با چالش‌های مختلف ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مواجه بوده است. این مسائل بر روابط افغانستان با همسایگانش، به‌ویژه ایران، تأثیرگذار بوده‌اند. ایران و افغانستان قرن‌هاست که با قرار گرفتن در یک بافت تمدنی و جغرافیایی مشترک، نوعی همسایگی آرام را تجربه کرده‌اند؛ اگرچه این مجاورت سرزمینی زمینه‌ساز مناقشه‌های متعددی، به‌ویژه در زمینه بهره‌برداری از آب رودخانه‌های مشترک، بوده است. از دیگر موارد مناقشه

1. ISKP

2. ETIM

میان دو کشور می‌توان به شناسایی دولت طالبان از سوی جمهوری اسلامی ایران، مهاجرت‌های گسترده افغان‌ها به شهرهای ایران، تنش‌های ایران با قاچاقچیان مواد مخدر از سمت افغانستان و نفوذپذیری مرزهای افغانستان اشاره کرد. اهمیت ژئوپلیتیکی جدید افغانستان بیشتر از دو پدیده مهم تأثیر پذیرفته است:

۱- تغییر ماهیت روابط و سیاست بین‌المللی و جامعه جهانی نسبت به افغانستان؛

۲- دگرگونی بنیاد ساختارهای ذهنی و سیاسی در داخل افغانستان که در مسیر تکوین آرمان ملت مدیریت می‌شود. بر این اساس، موقعیت راهبردی افغانستان به دخالت کشورهای همسایه در امور داخلی آن و همچنین ایجاد چالش‌هایی گسترده در بسیاری از زمینه‌ها منجر شده است. تمامی این مسائل امروزه بر روابط افغانستان با ایران نیز اثرگذار بوده و موانعی را برای تعامل بیشتر این دو کشور همسایه ایجاد کرده‌اند (Pourramezan, 2023, p. 8).

به‌لحاظ نظری، انتظار می‌رفت روابط تهران و کابل، با وجود پیوندهای تاریخی، فرهنگی و مذهبی، نزدیک و پایدار باشد؛ اما در عمل، عوامل همگرایی در برابر عوامل واگرایی ناکام مانده‌اند و ایران و افغانستان روابط پرفرازونشیبی را تجربه کرده‌اند. افزون بر آن، افغانستان روابط نزدیک‌تری با رقبای ایران، از جمله عربستان و پاکستان، برقرار کرده و در دوره‌های مختلف، زمینه‌هایی را برای تهدید امنیت ملی ایران فراهم آورده است. همچنین، ایران که مرزهای گسترده‌ای با این کشور دارد، نمی‌تواند نسبت به مسائل سیاسی، فرهنگی و حضور بازیگران تروریستی در مرزهای خود بی‌تفاوت باشد. ازاین‌رو، برای اتخاذ سیاست خارجی درست و منطقی در قبال این تهدیدها، شناخت و درک آن‌ها ضروری است.

بنابراین، پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که سیر تحولات ژئوپلیتیکی چه تأثیری بر روابط ایران با افغانستان داشته است؟ ازآنجا که ایران به‌طور سنتی قدرتی با رویکرد ژئوپلیتیکی در منطقه، به‌ویژه در حوزه همسایگی، محسوب می‌شود، در فرضیه پژوهش انتظار می‌رود که،

باوجود نزدیکی تمدنی و فرهنگی و همکاری‌های اقتصادی میان تهران و کابل، با توجه به وضعیت حاصل جمع جبری صفر یا متغیر به‌عنوان اصل حاکم بر تحولات ژئوپلیتیکی، به‌ویژه پس از روی کار آمدن طالبان در سال ۱۴۰۰ش، تهدیدهایی مانند بحران پناهندگان، قاچاق مواد مخدر، حضور گروه تروریستی داعش خراسان و مسئله تقسیم آب هیرمند یا اختلافات هیدروپلیتیکی، سبب افزایش تنش‌ها میان ایران و افغانستان شوند.

پیشینه پژوهش

به نظر می‌رسد در زمینه بررسی روابط میان ایران و افغانستان، پژوهش‌های بسیاری به زبان فارسی و انگلیسی انجام شده است که در ادامه، به چند نمونه از منظر سیاسی، اقتصادی و امنیتی که ارتباط بیشتری با موضوع پژوهش حاضر دارند، اشاره می‌شود. سیاوشی (۲۰۲۴) در مقاله‌ای با عنوان «افغان‌ها در ایران: دولت و عملکرد سیاست‌های مهاجرتی» معتقد است که از زمان تأسیس جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷ش)، این کشور یکی از بزرگ‌ترین جمعیت‌های پناهندگان و مهاجران افغان را در میان کشورهای مختلف پذیرفته است. وی برای توضیح سیاست‌های مهاجرتی ایران و تغییرات آن‌ها در طول زمان، درصدد پاسخ‌گویی به دو پرسش بوده است: نخست، این سیاست‌ها چگونه و چرا شکل گرفته‌اند و دولت تا چه اندازه بر چنین سیاست‌های مهمی کنترل دارد؟ پرسش دوم به مفهوم دولت، ظرفیت‌ها و محدودیت‌های آن و روابط دولت با جامعه اختصاص دارد. همچنین، تاریخ مهاجرت در ایران، که شامل سیاست‌ها و نتایج آن‌هاست، زمینه‌ای مناسب برای این بررسی فراهم می‌کند و به‌نوبه خود، پرداختن به مسئله کنترل دولت به درک بهتر تغییرات سیاست‌های مهاجرتی ایران در قبال افغان‌ها منجر می‌شود. نقوی و ظاهر (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست ایران در قبال طالبان دوم: رویکردی محتاطانه برای حداکثر سود» اذعان دارند که، اگرچه ایران نمی‌خواست پس از خروج آمریکا، طالبان به‌طور کامل بر ساختار سیاسی

افغانستان مسلط شود، روابط تهران و طالبان بر اساس منافع متقابل و با رویکردی کاملاً محتاطانه برقرار شده است. لاسون و لنگزی (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «روابط آشفته ایران با افغانستان و تاجیکستان: معضل همسویی مرکب» معتقدند که بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان تهدیدهای جدی برای جمهوری اسلامی ایران به همراه داشته و تهران با این معضل مواجه است که چگونه به این خطرات پاسخ دهد: آیا باید به مصالحه با طالبان ادامه دهد یا به موضع خصمانه‌ای که در دهه ۱۳۷۰ ش نسبت به کابل اتخاذ کرده بود، بازگردد؟ هر یک از این راهبردها می‌تواند تا حدی وضعیت امنیتی ایران را بهبود بخشد؛ اما پیامدهای ناخواسته‌ای نیز به همراه دارد که آسیب‌پذیری‌های ایران را تشدید می‌کند.

سعیدی (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان «جنگ خاموش: بحران آبی افغانستان و ایران» معتقد است که ایران به دلیل فشارها و تهدیدهای مکرر، مجبور شد به‌طور ناخواسته استقلال افغانستان را در کنفرانس پاریس به رسمیت بشناسد تا بتواند آب مورد نیاز خود را از افغانستان دریافت کند. با وجود تمام این دیدگاه‌های مختلف، خوشبختانه در طول قرن‌ها جنگ یا درگیری مستقیمی میان ایران و افغانستان بر سر مسئله آب رخ نداده است. با این وجود، افغانستان بر این باور بود که با کنترل آب‌های خروجی خود به سمت ایران می‌تواند رفتار و تصمیمات سیاسی ایران را در زمینه فروش نفت ارزان و پذیرش مهاجران به ایران تحت تأثیر قرار دهد.

عباسیان (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان «دشمن دشمن من: رویکرد ایران به ظهور مجدد طالبان» استدلال می‌کند که ایران طالبان را عاملی برای تضعیف آمریکا، جلوگیری از گسترش داعش در خراسان و تقویت نفوذ ایران در آسیای مرکزی می‌داند. نویسنده معتقد است که اگرچه به قدرت رسیدن طالبان در افغانستان چالش‌هایی برای ایران به همراه دارد، مزایای آن به‌گونه‌ای است که تهران را از دست کشیدن از روابط با طالبان باز می‌دارد.

از میان این آثار، دو مقاله اخیر بیشترین شباهت را با پژوهش حاضر دارند؛ با این تفاوت که نوآوری و تازگی این پژوهش به زمینه‌های ژئوپلیتیکی ایجاد تعارض و همکاری میان ایران و افغانستان در جنوب غرب آسیا اختصاص دارد. سایر آثار، روابط این دو کشور را در قالبی منسجم، مانند تقابل یا تعامل دوجانبه آن‌ها در این منطقه، بررسی نکرده‌اند؛ این همان هدفی است که پژوهش حاضر با استفاده از رهیافت‌های ژئوپلیتیکی دنبال می‌کند.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای، از لحاظ وسعت، پهنانگر و از نظر منابع، اسنادی است و بر اساس رویکرد توصیفی - تحلیلی و روش‌های کیفی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش، منابع و پژوهش‌های در دسترس مرتبط با روند ژئوپلیتیکی روابط ایران و افغانستان است. نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت جست‌وجو در فهرست مطالب و تعیین واژگان کلیدی انجام شده است. اطلاعات از منابع اسنادی، کتابخانه‌ای و تارنماهای معتبر گردآوری و داده‌ها به صورت دسته‌بندی در مفاهیم کلیدی تحلیل شده‌اند؛ سپس مقولات ژئوپلیتیکی و درنهایت، هسته‌های اصلی واگرایی و همگرایی تعیین شده‌اند.

چارچوب نظری

چارچوب نظری پژوهش حاضر بر خوانشی سه‌سطحی و سه‌حوزه‌ای از ژئوپلیتیک استوار است. ژئوپلیتیک در پی تحلیل تأثیرات جغرافیا بر سیاست است و به چگونگی تأثیر مؤلفه‌های جغرافیایی بر روابط میان دولت‌ها و تلاش برای سلطه جهانی می‌پردازد. از این رو، ژئوپلیتیک، قدرت، جغرافیا و نظم سلطه جهانی را به یکدیگر پیوند می‌دهد و بر نقش محدودیت‌ها و فرصت‌های جغرافیایی در اجرای سیاست تأکید می‌کند. بر همین مبنا، هر کشوری با توجه به تحولات محیطی، با کم‌وکیف متفاوت، با سیستمی از تهدید. فرصت‌ها مواجه است. این تهدید. فرصت‌ها در سه حوزه ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر و در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی روی می‌دهند. در این سیستم تهدید

فرصت، دولت‌ها تلاش می‌کنند تا حد امکان تهدیدها را مهار یا تعدیل کنند و در مقابل، بیشترین استفاده را از فرصت‌ها داشته باشند. به بیان دیگر، دولت‌ها درصدد بیشینه‌سازی فرصت‌ها و کمینه‌سازی تهدیدها هستند. از این رو، نظریه سه‌سطحی. سه‌حوزه‌ای محی‌الدین مصباحی، خوانشی ویژه از ژئوپلیتیک است که دیدگاهی سه‌جانبه از سیستم بین‌المللی، شامل سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی، و سه حوزه مرتبط و درعین‌حال متمایز ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر ارائه می‌دهد. بر این اساس، تهدیدها و فرصت‌ها در حوزه‌های مختلف قابلیت تسری دارند و از سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی به سطح داخلی سرریز می‌شوند و برعکس. همچنین، تهدید. فرصت‌ها در یک حوزه می‌توانند به حوزه‌های دیگر تسری یابند (Salehi, Yeganeh, 2023, p. 6).

در این چارچوب، ژئواکونومی و ژئوکالچر به ترتیب به عنوان ابعاد اقتصادی و فرهنگی ژئوپلیتیک در نظر گرفته می‌شوند. گروس، ژئواکونومی را ادغام اهداف اقتصادی و ژئوپلیتیکی می‌داند. ژئواکونومی از ترکیب عناصر سه‌گانه جغرافیا، قدرت و اقتصاد شکل گرفته است. در ژئواکونومی، عنصر اقتصاد جایگزین عنصر سیاست در ژئوپلیتیک می‌شود. بنابراین، استفاده از ابزارهای اقتصادی برای تولید نتایج مفید ژئوپلیتیکی و تأثیر اقدامات اقتصادی سایر کشورها بر اهداف ژئوپلیتیکی یک کشور، ژئواکونومی نام دارد. در ژئواکونومی، عواملی مانند انرژی، امنیت مسیرهای انتقال انرژی، ترانزیت، کریدورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و تجارت اهمیت دارند. واژه ژئوکالچر از دو واژه «ژئو» به معنای جغرافیا و «کالچر» به معنای فرهنگ تشکیل شده است و به تأثیر متقابل این دو بر یکدیگر اشاره دارد. قاسمی، ژئوکالچر را برآمده از پویا و دینامیک هویت در نظام بین‌الملل تعریف می‌کند (Ghasemi, 2012, p. 132). فرهنگ جغرافیایی به مجموعه‌ای از ویژگی‌ها در میان گروهی از مردم، مانند آداب و رسوم، باورها، زبان و رفتارهایی اطلاق می‌شود که در طول زمان تحت تأثیر جغرافیا قرار گرفته‌اند یا بر آن تأثیر

گذاشته‌اند (Feizollahi & Pourahmadi, 2023, p. 5).

ترتیب امنیتی همسایگی ایران از سه ستون اصلی ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر برخوردار است. به لحاظ ژئوپلیتیک، بحران افغانستان و پاکستان؛ به لحاظ ژئواکونومیک، کریدورهای ترانزیت و انرژی؛ و به لحاظ ژئوکالچر، ملی‌گرایی قومی، از بیشترین اهمیت برخوردارند. مسائل ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر، به واسطه بحران‌های لاینحل افغانستان و تأثیری که این جنگ در بازاریابی ترجیحات بازیگران منطقه‌ای داشته است، و نیز معمای ژئوپلیتیکی تحمیل‌شده بر معادلات و تحولات این منطقه، با عدم قطعیت‌های بسیاری مواجه هستند. این عدم قطعیت، در کنار تهدیدها و پیامدهای سیاسی. امنیتی عدیدۀ علیه منافع ایران، فرصت‌های ساختاری ویژه‌ای را نیز برای افزایش نقش‌آفرینی فعال ایران در تحولات همسایگی ایجاد کرده است.

سیاست خارجی ایران در قبال افغانستان (۱۳۷۴-۱۳۹۹ش)
ایران در روابط خود با رژیم اول طالبان در افغانستان، رویکردی بسیار خصمانه اتخاذ کرد و مانند بسیاری از کشورها، به دلیل تفاوت‌های مذهبی، ایدئولوژیک و سیاسی، از به رسمیت شناختن دولت طالبان خودداری کرد و از بازگشت برهان‌الدین ربانی، رئیس‌جمهور افغانستان (۱۳۷۰-۱۳۷۴ش) و رهبر سیاسی ائتلاف شمال، حمایت کرد. ایران رژیم طالبان را یک گروه ناکوتروریستی معرفی کرد که زمینه را برای فعالیت سایر سازمان‌های تروریستی و ایجاد ناامنی جهانی فراهم می‌کند. همچنین، ایران طالبان را متهم کرد که عناصر اسلام و سنت قبیله‌ای پشتون را برای توجیه اقدامات خود با یکدیگر ترکیب می‌کند (Milani, 2006, p. 245). یکی از دلایل اصلی شکاف میان ایران و طالبان، اختلافات طالبان با شیعیان هزاره بود. طالبان که پیروان نسخه‌ای بنیادگرایانه از مکتب سنی هستند، رویکردی خصمانه نسبت به شیعیان داشتند. در روزهای اولیه پس از به دست گرفتن قدرت، طالبان به صراحت مخالفت خود را با جامعه هزاره

ابراز کردند. طالبان نه تنها ملی‌گرایی قومی را نمایان کردند، بلکه از ایدئولوژی بنیادگرایانه شریعت نیز پیروی می‌کردند که آنان را در تضاد با بسیاری از بزرگان قبایل پشتون و نخبگان سیاسی قرار می‌داد. از سوی دیگر، ایران به دلیل ایدئولوژی مذهبی و انقلابی خود، از شیعیان هزاره در حوزه‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی حمایت کرد. هزاره‌ها نه تنها اشتراکات فرهنگی با ایران دارند، بلکه به گویشی از زبان فارسی نیز سخن می‌گویند. پس از ۱۳۵۷ ش، ایران از مجاهدین هزاره که علیه اتحاد جماهیر شوروی در جهاد افغانستان می‌جنگیدند، حمایت کرد. علاوه بر این، شمار بسیاری از هزاره‌هایی که به دلیل جنگ شوروی. افغانستان از این کشور گریخته بودند، از سوی ایران به عنوان مهاجر قانونی پذیرفته شدند. در سال ۱۳۷۶ ش، حادثه‌ای بسیار تراژیک، موسوم به کشتار هزاره، در شهر مزار شریف افغانستان رخ داد. این حادثه به کشته شدن نزدیک به ۲۰۰۰ مرد هزاره و همچنین دیپلمات‌های ایرانی منجر شد. این واقعه موجب تشدید تنش در روابط دوجانبه شد؛ به گونه‌ای که ایران برای نخستین بار نیروهای نظامی خود را به سمت مرز افغانستان اعزام کرد (Treyster, 2002, p. 530).

علاوه بر تنش‌های داخلی، روابط ایران و طالبان تحت تأثیر ملاحظات ژئوپلیتیکی، به ویژه ایدئولوژی مذهبی نشئت گرفته از عربستان، نیز قرار داشت؛ ایدئولوژی‌ای که ایران را بزرگ‌ترین رقیب ایدئولوژیک خود می‌دانست. شایان ذکر است که عربستان در ارائه حمایت ایدئولوژیک از رژیم طالبان، همراه با آموزش و منابعی که از سوی ایالات متحده فراهم می‌شد، نقش محوری داشت؛ به طوری که به نظر یک کارشناس، موفقیت‌هایی که طالبان در گذشته کسب کرده‌اند، بدون حمایت عربستان ممکن نبود (Siddique, 2012, p. 6). همچنین، با روی کار آمدن رژیم طالبان که از سوی عربستان حمایت می‌شد، ایران نگران گسترش وهابیت و در نتیجه ظهور ایدئولوژی‌ای تهدیدآمیز در همسایگی خود بود.

پس از وقایع ۱۱ سپتامبر و حمله به برج‌های دوقلو، ایالات متحده در سال ۱۳۸۰ ش، به بهانه مبارزه با تروریسم و خشکاندن ریشه‌های آن، به افغانستان حمله کرد و طالبان را سرنگون ساخت. ایران در طول حضور نیروهای آمریکایی در منطقه، رویکردی عمل‌گرایانه اتخاذ کرد. منافع اولیه تهران و واشنگتن در مورد افغانستان هم‌راستا بود و هر دو خواهان برقراری نظم و امنیت پایدار در منطقه بودند. بنابراین، با وجود تمام تفاوت‌ها، ایران به‌طور علنی با سیاست‌های ایالات متحده در افغانستان مخالفت نکرد. انگیزه اصلی ایران، جلوگیری از ظهور هرگونه ایدئولوژی افراطی در همسایگی خود بود که می‌توانست منافع منطقه‌ای آن را به چالش بکشد. رویکرد عمل‌گرایانه ایران در سیاست‌هایش در مفهوم «گفت‌وگوی تمدن‌ها» تجلی یافت که از سوی رئیس‌جمهور وقت ایران، محمد خاتمی، مطرح شد (Junaid et al., 2021, p. 3). این مفهوم با هدف پرکردن فاصله میان ایران و سایر نقاط جهان، به ویژه غرب، طراحی شده بود؛ اما ایران در عمل به شدت با دخالت نظامی ایالات متحده در افغانستان مخالف بود، زیرا این امر می‌توانست به محاصره ایران از سوی ایالات متحده منجر شود و سیاست‌های منطقه‌ای ایران را مختل کند. علاوه بر این، حضور طولانی مدت ایالات متحده در افغانستان به معنای وجود دولتی حامی ایالات متحده در کابل بود که این امر نیز در دوره ریاست‌جمهوری حامد کرزی محقق شد. وی با مخالفت شدید گروه‌های قومی مواجه بود که حاضر به پذیرش او به عنوان رهبر خود نبودند؛ اما ایران نقش مهمی در پرکردن شکاف میان ائتلاف شمال و رئیس‌جمهور پشتون، حامد کرزی، ایفا کرد. دیپلمات ارشد ایرانی، محمدجواد ظریف، رهبران ائتلاف شمال را متقاعد کرد حمایت خود را از دولت کرزی گسترش دهند تا افغانستان به ثبات لازم برسد. به گفته یک رهبر برجسته افغان: "اگر ایران نبود، دوستان غربی ما نمی‌توانستند امروز به این راحتی بیایند و درباره همه کارهایی که برای ما انجام داده‌اند صحبت کنند" (Hunter, 2003, p. 140). دلیل اصلی این رویکرد

دوستانه تهران، عمل‌گرایی آن بود؛ زیرا ایالات متحده در خنثی کردن تهدید طالبان برای ایران کمک‌کننده بود.

حضور نظامی ایالات متحده در افغانستان در درازمدت از سوی ایران مثبت ارزیابی نمی‌شد، زیرا تهران از این بیم داشت که حضور طولانی‌مدت ایالات متحده، مقابله با هژمون منطقه‌ای را برای محور مقاومت دشوار کند؛ به‌طوری‌که این تنش حتی پیش از حمله آمریکا به افغانستان، زمانی که رئیس‌جمهور بوش ایران را در «محور شرارت» قرار داد، افزایش یافت. ایران نگران بود که نیروهای نظامی ایالات متحده از خاک افغانستان برای انجام فعالیت‌های جاسوسی علیه تهران استفاده کنند؛ امری که می‌توانست چالش‌های داخلی و خارجی برای ایران ایجاد کند. یکی از رویدادهایی که نارضایتی‌های ایران را تأیید کرد، سقوط پهپاد جاسوسی ایالات متحده در حریم هوایی ایران در تیر ۱۳۸۹ ش بود که پس از تحقیقات مشخص شد این پهپاد از افغانستان آمده است (Kaura, 2020). ایران تلاش کرد از هر توافقی که می‌توانست راه را برای حضور نظامی ایالات متحده در افغانستان هموار کند، جلوگیری کند. در این راستا، تهران به‌طور مستقیم با پارلمان افغانستان و دولت کرزی مذاکره کرد تا آنان را از ایجاد چارچوبی بلندمدت برای همکاری با آمریکا منصرف کند. در طول این مدت، رویکرد ایران به‌گونه‌ای بود که موازنه را در برابر تهدیدهای ایجادشده مدیریت کند. بنابراین، ایران به بسیاری از رؤسای قبایل کمک مالی کرد تا منافع راهبردی افغانستان را در برابر دست‌اندازی‌های آمریکا حفظ کنند.

علاوه بر حمایت نظامی، ایران همچنین سرمایه‌گذاری‌های زیادی در افغانستان انجام داد تا قدرت نرم خود را به دلایل مختلف تقویت کند. یکی از این دلایل، حفظ نفوذ منطقه‌ای خود از طریق گروه‌های هزاره و تاجیک بود که از نظر ایدئولوژیک به ایران نزدیک‌تر بودند. دلیل دیگر، مقابله با ایالات متحده در افغانستان بود. سرمایه‌گذاری‌های ایران محدود به مسائل اقتصادی نبود و تهران تلاش‌های گسترده‌ای برای مهندسی اجتماعی انجام داد که شامل

ساخت مدارس ایرانی در نقاط مختلف افغانستان می‌شد. یکی از بزرگ‌ترین حوزه‌های علمیه به نام خاتم‌النبیین در مرکز افغانستان، آموزه‌های اسلامی را ترویج می‌کند. حوزه علمیه خاتم‌النبیین و مؤسسه تحصیلات عالی آن توسط مرحوم آیت‌الله‌العظمی محسنی (ره) در ۱۳۸۲ ش در منطقه کارته سه شهر کابل، با هدف رفع خلأ فرهنگی و گسترش فرهنگ اسلامی تأسیس شد. این نخستین بار بود که دختران در مدرسه‌ای جداگانه در سطوح عالی به آموزش علوم دینی می‌پرداختند. در این مرکز اسلامی، شیعیان و اهل سنت در کنار یکدیگر آموزش می‌بینند و دختران و پسران در یک مکان درس می‌خوانند که می‌توان آن را از دیگر ویژگی‌های بارز این مرکز به شمار آورد (Ofoghandisheh, 2022).

ایران علاوه بر تقویت روابط سنتی خود در افغانستان، سیاست «پیش‌بینی استراتژیک» را نیز دنبال کرد؛ به‌طوری‌که طالبان را به‌عنوان نهادی کلیدی در مقابله با ایالات متحده در افغانستان در نظر گرفت. بنابراین، این کشور به‌طور هم‌زمان از طالبان و دولت افغانستان حمایت کرد، به این امید که راه را برای خروج ایالات متحده هموار کند و نفوذ خود را در کشور پس از پایان حضور ایالات متحده افزایش دهد. خروج ایالات متحده از افغانستان فرصت‌هایی را برای ایران، هم در سطح داخلی و هم در حوزه ژئوپلیتیک، فراهم کرد. از نظر ایدئولوژیک، روایت ضدآمریکایی ایران به دلیل خروج ناگهانی ایالات متحده از افغانستان تقویت شد و ایران از تسلط طالبان بهره‌برداری کرد تا از این روایت سیاسی برای نمایش شکست ایالات متحده استفاده کند. درعین‌حال، حضور طالبان به نفع منافع ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک ایران بود، اما نگرانی‌های امنیتی را نیز برای ایران به همراه داشت. بنابراین، ایران در قبال قدرت‌گیری دوباره طالبان بسیار محتاط بود؛ به‌نحوی‌که مقامات ایرانی در مناسبت‌های مختلف بیان کردند که سیاست ایران نسبت به حکومت جدید در افغانستان بر اساس رفتار طالبان نسبت به جمهوری اسلامی خواهد بود. مقام معظم رهبری، آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، نیز در سخنرانی خود در ۹ بهمن ۱۳۹۹

بیان داشتند: "ماهیت روابط ما با دولت‌ها به ماهیت روابط آن‌ها با ما بستگی دارد" ([FathollahNejad & Azizi, 2021, p. 21](#)).

محورهای روابط همکاری جویانه ایران و افغانستان

روابط تجاری و اقتصادی: تبدیل منافع مشترک و روابط راهبردی به تجارت دوجانبه همواره یکی از نقاط ضعف سیاست خارجی ایران و، به‌طور مشخص، دیپلماسی اقتصادی کشور بوده است؛ زیرا از منظر رویکرد دیپلماسی اوکانو به دیپلماسی اقتصادی، دیپلماسی اقتصادی مؤثر باید درصدد استفاده از نفوذ سیاسی و راهبردی برای پیشبرد منافع اقتصادی و در نتیجه منافع و رفاه شهروندان کشور باشد و برعکس. باین‌حال، روابط تجاری و اقتصادی با افغانستان شاید مهم‌ترین استثنا در این حوزه و نمونه‌ای موفق از دیپلماسی اقتصادی ایران، باوجود تمام چالش‌ها، در بهره‌گیری از ظرفیت‌های سیاسی و راهبردی و رویکردهای سیاست خارجی برای پیشبرد اهداف اقتصادی در حوزه تجارت و کریدورها بوده باشد.

روابط اقتصادی میان ایران و افغانستان نیز در حال گسترش است؛ به‌طوری‌که حجم تجارت دوجانبه بین دو کشور در سال ۱۳۹۸ ش تقریباً ۷۵/۱ میلیارد دلار بود که به دلیل خروج ایالات متحده از توافق هسته‌ای (JCPOA)، روند کاهشی را تجربه کرد ([ECP, 2022](#)). در همین راستا، تجارت ایران با افغانستان، شامل صادرات غیرنفتی به‌علاوه واردات، در سال مالی ۱۴۰۲ ش به ۳۴۰۵ تن به ارزش ۶۶/۱ میلیارد دلار رسید (تصویر ۱). این آمار نشان می‌دهد که حجم تجارت بین دو کشور همسایه از نظر ارزش، نسبت به سال قبل که ۸۵/۱ میلیارد دلار بود، ۱۰ درصد کاهش یافته است ([Financial Tribune, 2023](#)).

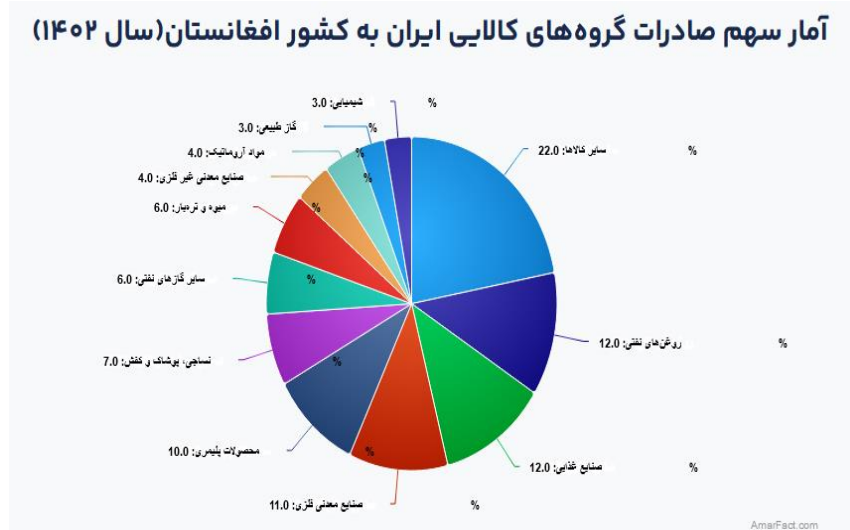
بااین‌وجود، اوایل خرداد ۱۴۰۳ ش، وابسته تجاری ایران در افغانستان اعلام کرد که صادرات غیرنفتی ایران به کشور همسایه در دو ماه اول سال مالی جاری، که از ۲۰ خرداد ۱۴۰۳ ش آغاز شد، نسبت به دوره مشابه سال گذشته رشد قابل‌توجهی داشته است. حسین روستایی گفت که

صادرات کالاهای غیرنفتی ایران به افغانستان در دو ماه اول سال مالی جاری ۱۰۲ میلیون دلار افزایش یافته است. وی افزود که افغانستان ششمین بازار هدف صادراتی ایران و یکی از کشورهای هدف صادراتی با بالاترین تراز مثبت تجاری با ایران محسوب می‌شود ([Tehran Times, 9 October 2024](#)).

این مقام رسمی، حجم صادرات غیرنفتی ایران به افغانستان از ۱۹ خرداد تا ۲۲ آبان ۱۴۰۳ ش را ۳۵۰ میلیون دلار اعلام کرد که نشان‌دهنده افزایش ۴۱ درصدی نسبت به دوره مشابه سال گذشته است. در این دوره، ایران ۱۸۱ هزار تن کالای غیرنفتی به افغانستان صادر کرد. وی همچنین افزود که ایران بین ۱۹ خرداد و ۲۲ آبان ۱۴۰۳ ش، بیش از ۷ میلیون دلار کالا از افغانستان وارد کرده است. ایران در سال مالی گذشته، که در ۱۹ خرداد ۱۴۰۳ ش پایان یافته است، بیش از ۸/۱ میلیارد دلار محصولات غیرنفتی به کشور همسایه صادر کرد که نشان‌دهنده رشد ۶/۱۳ درصدی نسبت به سال قبل است. روستایی خاطرنشان کرد که ایران سالانه حدود ۲ میلیارد دلار کالا به افغانستان صادر می‌کند که عمدتاً شامل ماشین‌آلات، مصالح ساختمانی، مواد غذایی و نفت است و، در مقابل، صادرات افغانستان به ایران تنها حدود ۳۰ میلیون دلار است ([Bayramli, 16 March 2024](#)).

علاوه بر این، ایران در سرمایه‌گذاری در افغانستان نیز فعال بوده و حوزه اصلی فعالیت آن در صنایع کوچک و متوسط است که بخش‌هایی مانند معدن، تولید برق، زیرساخت، کشاورزی و آموزش را شامل می‌شود. افغانستان، به‌عنوان کشوری جنگ‌زده که طی دهه‌ها با درگیری مواجه بوده است، تنها چند تأسیسات تولید انرژی دارد. بنابراین، ۸۰ درصد از نیازهای انرژی این کشور از طریق واردات تأمین می‌شود که ایران سومین منبع بزرگ انرژی آن با سهم ۲۱ درصد است. این موضوع به ایران وزن اقتصادی در افغانستان داده است که می‌تواند به‌عنوان اهرمی سیاسی مورد استفاده قرار گیرد.

تصویر ۱: آمار سهم صادرات گروه‌های کالایی ایران به کشور افغانستان در ۱۴۰۲ ش (Amarfact, 2023)

منطقه‌ای، منافع خود را تأمین و برخی چالش‌ها را برطرف کنند. برای نمونه، اتصال ریلی دو کشور و تکمیل راه‌آهن خواف. هرات می‌تواند سهم دو کشور در ترانزیت منطقه را افزایش دهد. یکی از پروژه‌های مهم ترانزیتی با محوریت ایران، کریدور شمال. جنوب است که پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، بر تکمیل آن تأکید کرده است. شاخه شرقی این کریدور، روسیه را از طریق قزاقستان و ترکمنستان به ایران و سپس به هند متصل می‌کند. بنابراین، توسعه زیرساخت‌های ریلی افغانستان می‌تواند این کشور را به کریدور شمال. جنوب متصل و تجارت آن، به‌ویژه با هند، را افزایش دهد. همچنین، تکمیل راه‌آهن خواف. هرات و توسعه آن به سمت تاجیکستان، اتصال ریلی هر سه کشور فارسی‌زبان را محقق می‌سازد. باید توجه داشت که تاجیکستان و افغانستان بارها تمایل خود را برای اتصال به بنادر جنوبی ایران ابراز کرده‌اند و این اتصال ریلی می‌تواند آن را به واقعیت تبدیل کند. البته کابل برای افزایش حجم مبادلات با کشورهای قفقاز نیز به ایران نیاز دارد که سرمایه‌گذاری طالبان در بنادر شمالی را می‌توان در همین راستا ارزیابی کرد (Dadparvar & Kaleji, 2024, p. 12).

روابط فرهنگی و تمدنی: روابط فرهنگی و تمدنی ایران و افغانستان، به‌عنوان دو کشور همسایه با تاریخ و فرهنگ مشترک، دارای ابعاد عمیق و پیچیده‌ای است. هر دو کشور

پس از خروج ایالات متحده از افغانستان، ایران به‌دنبال توسعه روابط چندجانبه با کشورهای منطقه بود و افغانستان را به‌عنوان مسیر تجاری مورد استفاده قرار داد. پروژه بندر چابهار ایران، که فعالیت آن از دو دهه پیش و حتی پیش از خروج آمریکا از افغانستان آغاز شده بود، نمونه‌ای بارز از این تلاش‌هاست. در این راستا، ایران به هند کمک می‌کرد تا روابط تجاری دوجانبه‌ای با افغانستان و جمهوری‌های محصور در خشکی آسیای مرکزی برقرار کند. این همکاری‌ها نه تنها به تقویت روابط اقتصادی میان ایران و هند کمک کرد، بلکه به‌عنوان پلی ارتباطی برای دسترسی به بازارهای افغانستان و آسیای مرکزی عمل نمود. بندر چابهار به‌عنوان یک مرکز کلیدی در کریدور حمل‌ونقل بین‌المللی شمال. جنوب پیش‌بینی شده است که می‌تواند نقش مهمی در تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری‌های منطقه‌ای ایفا کند (Curtis, 2023, p. 12).

با توجه به روابط دوستانه افغانستان با کشورهای آسیای مرکزی، ابتکارات فزاینده در زمینه راه‌آهن و انرژی از اهمیت خاصی برخوردار است. یکی از مهم‌ترین این پروژه‌ها، راه‌آهن پنج‌ملت است که چین، قرقیزستان، تاجیکستان، افغانستان و ایران را به یکدیگر متصل می‌کند. این کریدور به‌عنوان یک مسیر ترانزیتی کلیدی از چین به اروپا مطرح است. همچنین، ایران و افغانستان می‌توانند با همکاری در پروژه‌های

از لحاظ زبانی، به‌ویژه در استفاده از زبان فارسی، پیوندهای محکمی دارند و این امر به تبادل فرهنگی و شکل‌گیری ادبیاتی غنی میان آن‌ها کمک کرده است. همچنین، اسلام به‌عنوان یک عامل وحدت‌بخش، نقش مهمی در تقویت روابط فرهنگی ایفا می‌کند. این پیوندها موجب شده است ایران و افغانستان در زمینه‌های هنری، ادبی و علمی همکاری‌های نزدیکی داشته باشند. باوجود چالش‌های سیاسی و اجتماعی، ایران همواره تلاش کرده است از طریق حمایت‌های فرهنگی و اقتصادی به توسعه افغانستان کمک کند. روابط فرهنگی و تمدنی ایران و افغانستان دارای مزایای متعددی است که به تقویت همکاری‌های دو کشور کمک می‌کند (Tookhy, 2022, p. 4).

نخستین مزیت، پیوندهای زبانی و ادبی است. زبان فارسی به‌عنوان زبان مشترک، زمینه‌ساز تبادل فرهنگی و ادبیات غنی میان دو کشور می‌شود. این ارتباطات فرهنگی نه تنها به حفظ هویت فرهنگی کمک می‌کند، بلکه موجب تقویت همکاری‌های علمی و هنری نیز می‌شود. دومین مزیت، اشتراکات مذهبی است که باعث ایجاد حس نزدیکی و همبستگی میان مردم دو کشور می‌شود. اسلام به‌عنوان یک عامل وحدت‌بخش، زمینه‌ساز همکاری‌های اجتماعی و فرهنگی در حوزه‌های مختلف، ازجمله آموزش و پرورش، هنر و رسانه، است. علاوه بر این، سومین مزیت، همکاری‌های اقتصادی و تجاری است که از طریق پیوندهای فرهنگی تقویت می‌شود. این روابط می‌تواند به توسعه پروژه‌های مشترک در زمینه‌های مختلف، ازجمله زیرساخت‌ها، کشاورزی و صنعت، منجر شود. همچنین، چهارمین مزیت، مهاجرت افغان‌ها به ایران است که نیروی کار ارزان و توانمندی را وارد اقتصاد ایران کرده و درعین‌حال موجب تبادل فرهنگی و اجتماعی میان دو کشور شده است. درمجموع، این مزایا می‌توانند به تقویت روابط دو کشور کمک کنند و زمینه‌ساز همکاری‌های مثبت در آینده باشند (Firozi, 2022).

حوزه فرهنگ به دلایل مختلف در اولویت قرار گرفته و درصدد آن است تا توجه حوزه سیاست‌گذاری و نهادهای متولی ایرانی در حوزه افغانستان را به خود جلب کند. شواهد و نشانه‌های بسیاری درباره راهبرد ناموفق ایران در قبال افغانستان می‌توان ارائه کرد که حوزه فرهنگ، باوجود اهمیت فوق‌العاده و آثار آن بر دیگر حوزه‌ها، در آن بسیار ناکام بوده است. عملکرد صداوسیما ایران را می‌توان به‌عنوان یکی از نهادهای اصلی متولی بخش فرهنگ مورد توجه قرار داد. بررسی‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد که مهاجران، خود را در صداوسیما ایران "غریبه" و "بیگانه" می‌پندارند و برای پرکردن اوقات فراغت یا دسترسی به اخبار، ترجیح می‌دهند از دیگر رسانه‌های فارسی‌زبان بهره گیرند. این موضوع در قبال شهروندان افغانستانی در داخل این کشور با شدت بیشتری احساس می‌شود. این در حالی است که زبان و فرهنگ مشترک باید زمینه‌ساز تسلط رسانه‌ها و محصولات فرهنگی ایرانی، نظیر فیلم‌ها و سریال‌ها، در میان جمعیت افغانستان باشد؛ اما امروزه سریال‌های ترکیه‌ای تلویزیون‌های افغانستان را قبضه کرده‌اند. همچنین، افغانستانی‌ها بر این باورند که باوجود بیش از سه میلیون مهاجر افغانستانی در ایران و بیش از سی میلیون نفر در داخل افغانستان، صداوسیما ایران و رسانه‌های خبری و اجتماعی نتوانسته‌اند جریان‌ساز باشند و حتی رادیو دری، که در دهه‌های پیشین در میان افغان‌ها بسیار مورد وثوق بود، در سال‌های اخیر به‌شدت کمرنگ شده است. اگرچه نمی‌توان نقش رسانه‌های فارسی‌زبان بین‌المللی را نادیده گرفت، رسانه‌های ایرانی نیز اقدام منسجم و هدفمندی برای جذب و آموزش افغانستانی‌ها انجام نداده‌اند.

احساس "رهاشدگی" و "بی‌سرنوشتی" بخش بزرگی از اتباع افغانستان را فراگرفته است و آنان تلاش چندانی برای تطبیق‌پذیری با هنجارهای اجتماعی در ایران نمی‌کنند؛ ازاین‌رو، هزینه‌های قابل‌توجهی را در سطوح مختلف بردولت و جامعه ایران تحمیل می‌کنند. در این میان، نقش صداوسیما و دیگر رسانه‌ها بسیار حائز اهمیت است.

محورهای روابط چالش برانگیز ایران و افغانستان

نفوذ ایران در سیاست افغانستان محدود به یک بخش خاص نیست و این کشور با بخش قابل توجهی از جامعه افغانستان روابط مناسبی برقرار کرده است. به عنوان مثال، ایران روابط سیاسی مستحکمی با دولت مرکزی و همچنین رؤسای قبایل دارد که این امر، ایران را به یکی از بازیگران اصلی در این زمینه تبدیل کرده است. با این حال، مسائل متعددی می توانند در آینده مشکلاتی را در روابط دوجانبه ایران و افغانستان ایجاد کنند. این مسائل شامل اختلافات هیدروپلیتیکی، قاچاق مواد مخدر از مسیر افغانستان، افزایش تعداد پناهندگان در ایران و حضور نیروهای تروریستی است.

اختلافات هیدروپلیتیکی یا تقسیم آب هیرمند: در زمان کمبود آب، همواره میان ایرانیان و افغان‌های ساکن حوزه رود هیرمند منازعات و تنش‌هایی رخ داده است. این منازعات، همراه با اختلافات مرزی، موجب شد دولت ایران، مطابق ماده ششم پیمان صلح ایران. بریتانیا در ۱۲۳۵ق، موضوع تقسیم آب هیرمند را به داوری بریتانیا ارجاع دهد و وزارت امور خارجه انگلستان، ژنرال گلداسمیت را به عنوان مأمور داوری منصوب کند. وی در ۱۲۵۰ق رأی داوری خود را صادر کرد که هر دو دولت ایران و افغانستان آن را پذیرفتند. تنها جمله پایانی رأی مقرر می‌کرد که هیچ‌یک از طرفین نباید اقداماتی انجام دهند که به کاهش آب ضروری برای آبیاری سواحل هیرمند منجر شود. با این حال، با تغییر مسیر رود هیرمند در اواخر قرن نوزدهم میلادی، منازعات جدیدی شکل گرفت که بین سال‌های ۱۲۷۹ق تا ۱۲۸۱ق، به دلیل کمبود آب، شدت یافت. دولت ایران بار دیگر درخواست داوری از بریتانیا کرد. در سال ۱۲۸۱ق، سرهنگ مک‌ماهون ریاست هیئت داوری را بر عهده گرفت و رأی خود را در زمستان ۱۲۸۴ق صادر کرد که بر اساس آن، دو سوم آب هیرمند به افغانستان و یک سوم آن به ایران اختصاص یافت. ایران نسبت به تصمیم مک‌ماهون اعتراض کرد و اعلام کرد که یک سوم آب هیرمند برای نیازهای کشاورزی کافی نیست.

صداسیمای ایران چشم خود را بر نقش خود در این حوزه بسته و به خوبی به ایفای نقش نمی‌پردازد. نبود کارشناسی دقیق برای شناخت جغرافیا، فرهنگ، تاریخ، هنجارها و سیاست در افغانستان، در کنار بهره‌گیری از کارشناسانی که اطلاعات آن‌ها گاه نادرست یا قدیمی است، موجب می‌شود مهاجران افغانستانی از رسانه‌های ایرانی فاصله بگیرند یا حتی در برخی موارد، وجود "عمد" در ارائه اطلاعات نادرست را سیاستی کلان از سوی رسانه‌های جمهوری اسلامی ایران تلقی کنند. در اینجا، سرریز بی‌توجهی‌ها و کج‌سلیقگی‌ها در حوزه سیاست‌گذاری کلان فرهنگی به حوزه‌های دیگر به خوبی مشهود است. کافی است به رویکرد افغانستانی‌های تحصیل کرده یا ساکن ایران در قبال جمهوری اسلامی ایران نگاهی داشته باشیم و هزینه‌های ناشی از نفرت یا دوری افغان‌ها از ایران را در کنار هزینه‌های چهل ساله جمهوری اسلامی ایران برای افغانستانی‌ها قرار دهیم تا به عمق زیان‌های جبران‌ناپذیری که بی‌توجهی‌ها و بی‌تدبیری‌های نهادهای متولی در موضوع افغانستان به همراه داشته است، پی ببریم.

با توجه به آنچه گفته شد، توجه به موارد زیر ضروری است:

- ۱- شناخت دوباره، درست و دقیق افغانستان با تکیه بر ملاحظات و خطوط قرمز مذهبی و قومی.
- ۲- در کنار توجه به حوزه نخبگی، ایران باید بر تقویت نقش دولت در افغانستان و تقویت همگرایی و همکاری با دولت ملی در افغانستان تأکید کند.
- ۳- تکیه بر ظرفیت‌های نخبگی دو کشور.
- ۴- ایجاد فضای مناسب برای گفت‌وگو و حل مشکلات مهاجران، با تأکید بر ایجاد احساس شنیده شدن و مشروعیت بخشی به دغدغه‌های آنان.
- ۵- تعیین دستورکار کلان فرهنگی که تمامی متولیان حوزه افغانستان در چارچوب آن گام بردارند.
- ۶- تمرکز بر ظرفیت مهاجران و بهره‌گیری از این ظرفیت برای آشنایی مردم ایران با موسیقی، غذا، سوغات و مناظر طبیعی. (Iranthinktanks, 2020, pp. 2-4)

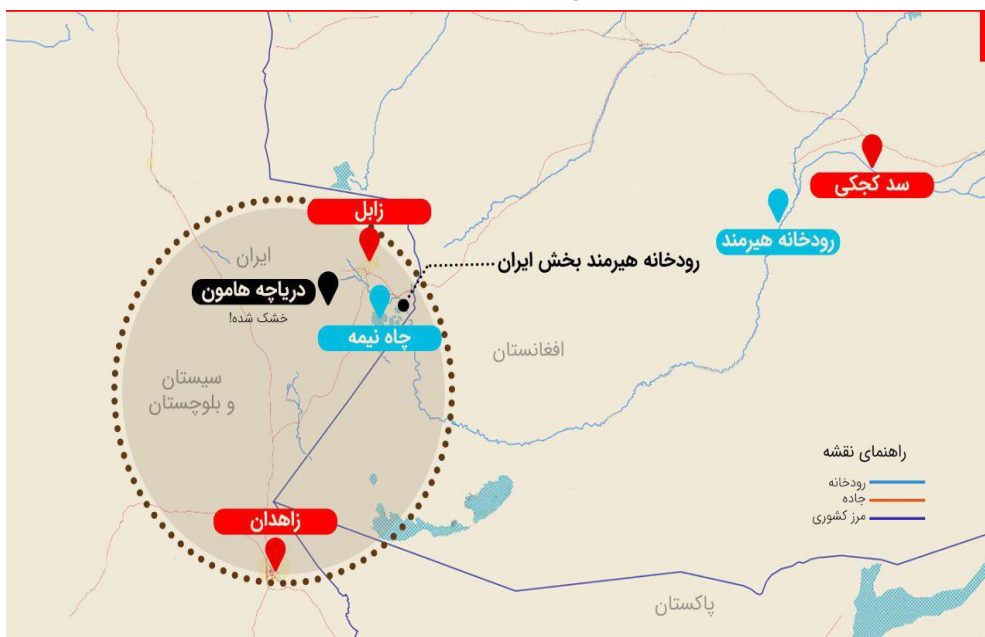
جمعیت محلی ساکن در نزدیکی رودخانه بود که وابستگی شدیدی به آب داشتند. در سال ۱۳۷۹ش، در موارد متعددی، ساکنان حدود ۱۲ روستا به دلیل مشکلات ناشی از کمبود آب مجبور به ترک منطقه شدند (Salami, 2022).

ایران نگرانی‌های جدی درباره ساخت سد کمال‌خان در استان نیمروز افغانستان دارد؛ زیرا این پروژه می‌تواند جریان آب را مختل کند و در سال‌های آینده مشکلات جدی برای تأمین آب در استان‌های ایران ایجاد کند. به‌طور مشابه، سد بخش‌آباد در استان فراه نیز بر مسئله آب افزوده است؛ زیرا جمعیت زیادی به آب ناشی از این منابع وابسته هستند. مسئله آب پس از تسلط طالبان و افتتاح سد کمال‌خان توسط این گروه، بار دیگر به‌شدت مطرح شده است (Kamil, 2023).

همچنین، مقرر شد تنها دولت ایران بتواند سهم خود از آب هیرمند را به کشور ثالث منتقل کند، بدون آنکه به اجازه افغانستان نیاز داشته باشد (Nawid & Ahmad, 2023).

رودخانه هیرمند که آب مورد نیاز استان سیستان و بلوچستان ایران را تأمین می‌کند، یکی از مهم‌ترین منابع آبی برای بسیاری از مناطق افغانستان نیز به‌شمار می‌رود (تصویر ۲). نگرانی اصلی درباره سازوکار تقسیم آب میان دو کشور است. در سال ۱۳۵۱ش، توافقی درباره استفاده از آب رودخانه به امضا رسید، اما این توافق به دلیل وضعیت سیاسی هر دو کشور در سال ۱۳۵۷ش مختل شد. ذی‌نفعان افغان، ایران را متهم کردند که بیش از ۸۲۰ میلیون مترمکعب از آب رودخانه هیرمند برداشت می‌کند، درحالی‌که بر اساس توافقات حق برداشت آن را نداشته است. برای ایران، نگرانی اصلی،

تصویر ۲: حوضه رودخانه هیرمند و زیرساخت‌های اصلی آن (Contemporary History Research Institute, 2019)

گشودن دریچه‌های سد کمال‌خان، پس از یک دوره طولانی خشکسالی، این رویکرد خوش‌بینانه را نقض کرده است. گزارش‌های غیررسمی حاکی از آن است که طالبان از ایران خواسته‌اند برای دریافت هر میزان آب، حتی در چارچوب هرگونه معاهده، هزینه پرداخت کند. در زمان نگارش این مقاله، تصاویر ماهواره‌ای نشان می‌دهند که افغانستان، ظاهراً براساس برنامه‌ای که در دوران حکومت‌های پیشین

پس از ۱۵۰ سال نوسان ناشی از مداخلات غربی، چشم‌انداز سیاسی در سراسر منطقه به‌طور چشمگیری در حال تغییر است. دیدگاهی ساده‌انگارانه وجود دارد که بر اساس آن، روابط سیاسی ایران با طالبان و هدف مشترک آنان برای خروج نیروهای آمریکایی، می‌تواند حل‌وفصل منازعه بر سر آب رود هیرمند را تسهیل کند. با این حال، واکنش‌های مشکوک و منفی اخیر طالبان به درخواست ایران برای

مخالف طالبان طراحی شده بود، آب را به‌طور مستقیم به «گود زره» منحرف می‌کند و جریان آب به سمت ایران و تالاب‌های هامون را قطع می‌کند (تصویر ۲). این انحراف، دسترسی آب ایران را به‌طور کامل دور می‌زند و بدون برخورداری مردم پایین‌دست از مزایای اقتصادی و کشاورزی آشکار ناشی از آب سد کمال‌خان صورت می‌گیرد. از آنجاکه افغانستان کشور بالادست و ایران کشور پایین‌دست رود هیرمند است، این وضعیت زمینه را برای استفاده کابل از هیرمند به‌عنوان ابزاری سیاسی در روابط خود با تهران فراهم کرده است که می‌توان آن را چالشی ژئوپلیتیکی برای ایران تلقی کرد (Nagheeb & Warner, 2022, p. 13).

به نظر می‌رسد تاریخ با این اقدام بار دیگر در حال تکرار است؛ زیرا این انحراف به‌وضوح یادآور تنش‌های سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ ش بر سر بسته‌شدن ورودی آب‌هاست. با این حال، این بار ایران در قبال اقدام افغانستان موضعی نسبتاً محافظه‌کارانه اتخاذ کرده است. به نظر می‌رسد افغانستان تا حد زیادی به هدفی که در سال ۱۳۴۸ ق برای تأمین منافع بریتانیا تعیین شده بود، یعنی کنترل کامل بر آب رود هیرمند، دست یافته است. کنترل آب، عمدتاً از طریق سد کمال‌خان، اکنون در اختیار طالبان است و آنان قادرند از این آب برای اهداف خود، نه تنها در قبال ایران، بلکه به‌ویژه در برابر مخالفان افغان خود که این سد را ساخته‌اند، استفاده کنند. طالبان احتمالاً از کنترل خود بر آب برای اعمال فشار بر ایران

در مسائل دیگر، از جمله کسب مشروعیت و محدودکردن حمایت ایران از مخالفان خود، بهره خواهد برد. از سوی دیگر، ایران احتمالاً باید در مورد منازعه آبی خود رویکردی صبورانه در پیش گیرد؛ زیرا لازم است با شرایط ژئوپلیتیکی گسترده‌تر سازگار شود و بر منافع اولویت‌دار خود، به‌ویژه مسائل امنیتی و ظهور داعش در افغانستان و همچنین در مرزهای ایران، تمرکز کند.

سیاست عمل‌گرایانه ایران در برخورد با منازعات آبی و نگرانی‌های عمومی مرتبط با آن، در واکنش محافظه‌کارانه این کشور به اظهارات تحریک‌آمیز اشرف غنی در مراسم افتتاح سد کمال‌خان نمایان شده بود. ایران در آن زمان تلاش کرد با تأکید بر حقوق آبی خود و اعلام آمادگی برای تبدیل این موضوع به زمینه‌ای برای همکاری، از تشدید تنش‌ها جلوگیری کند. این رویکرد همچنان با ادامه حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی ایران از افغانستان تحت حکومت کنونی طالبان همراه است (Poorhashemi et al., 2024, pp. 10–13).

در مجموع، مسئله هیرمند و حق‌آبه آن همچنان به‌عنوان عاملی پایدار برای مناقشه در روابط دو کشور باقی مانده است. برداشت بی‌رویه آب توسط افغانستان، نبود رژیم حقوقی مناسب و زمینه‌های چالش و منازعه بر سر آن، بر روابط طرفین سایه افکنده است و در حال حاضر، دورنمای روشنی برای حل‌وفصل آن مشاهده نمی‌شود.

تصویر ۲: بند کمال‌خان و انحراف آب از مسیر طبیعی تالاب ایران/هامون به گود زره (Diyar Ayyar, 2022)

قاچاق مواد مخدر: هرگونه پژوهش درباره افغانستان بدون توجه به اقتصاد تریاک یا اقتصاد سیاه ناقص است و هر تلاشی برای تبدیل اقتصاد جنگ به اقتصاد صلح باید با توجه به نقشی همراه باشد که تریاک در اقتصاد و سیاست افغانستان ایفا می‌کند. گردش مالی سه هزار میلیارد دلاری اقتصاد تریاک باعث شده است بازیگران متنوع و متعددی در سه سطح محلی، منطقه‌ای و جهانی نقش‌آفرینی کنند و آن را به اقتصادی سودآور و درعین‌حال خانمان‌سوز تبدیل کنند. استمرار این وضعیت، که به صنعتی بسیار پیچیده تبدیل شده است، هزینه‌های امنیتی ایران را بیش از پیش افزایش داده است. بر اساس آمار سازمان ملل متحد، سطح کشت و تولید مواد مخدر در افغانستان، این کشور را به کانون اصلی تولید آن در جهان تبدیل کرده است ([Ezzati & Savarrakhsh, 2013](#)).

امروزه افغانستان حدود ۸۰ درصد از مواد مخدر جهان را تأمین می‌کند. تولید مواد مخدر در افغانستان پیش از حضور نیروهای خارجی در سال ۱۳۷۹ ش بالغ بر ۲۰۰ تن بود، اما در سال ۱۳۸۷ ش به ۸ هزار تن در سال رسید که افزایشی ۴۰ برابری را نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۲ ش، ۱۸۳ هزار هکتار از مزارع افغانستان به کشت خشخاش اختصاص یافته بود. این میزان در سال ۱۳۹۴ ش با ۱۵ درصد افزایش به ۲۰۰ هزار هکتار رسید و تولید مواد مخدر از ۳ هزار و ۳۰۰ تن در سال ۱۳۹۴ ش به ۴ هزار و ۸۰۰ تن در سال ۱۳۹۵ ش افزایش یافت؛ چنان‌که گزارش‌های سازمان ملل نیز مؤید این افزایش است ([Pourhassan & Mohammadnia, 2023, p. 13](#)).

با این وجود، بر اساس گزارش تحقیقی جدید دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، کشت خشخاش در افغانستان، به دنبال ممنوعیت مواد مخدر که توسط مقامات طالبان اعمال شد، حدود ۹۵ درصد کاهش یافته است. تولید تریاک نیز با کاهشی مشابه، از ۶۲۰۰ تن در سال

۱۴۰۱ ش به ۲۳۳ تن در سال ۱۴۰۲ ش کاهش یافته است. کل برداشت تریاک در سال ۱۴۰۲ ش می‌تواند به ۲۴ تا ۳۸ تن هروئین با کیفیت صادراتی و خلوص ۵۰ تا ۷۰ درصد تبدیل شود. بر اساس این گزارش، سطح زمین‌هایی که پیش از این در آن‌ها خشخاش کشت می‌شد، از ۲۳۳ هزار هکتار به ۱۰ هزار و ۸۰۰ هکتار در سال ۱۴۰۲ ش کاهش یافته است. با این حال، مقامات سازمان ملل هشدار می‌دهند که کاهش کشت خشخاش در افغانستان پیامدهای انسانی فوری برای جوامع روستایی به همراه داشته است؛ زیرا روستاییان آسیب‌پذیر به درآمد حاصل از تریاک متکی بودند. این نهاد همچنین می‌افزاید که درآمد کشاورزان از فروش محصول تریاک به تاجران، از یک میلیارد و ۳۶۰ میلیون دلار به ۱۱۰ میلیون دلار در سال ۱۴۰۲ ش کاهش یافته است که نشان‌دهنده کاهش ۹۲ درصدی است.

با این حال، پیش از اوت ۱۳۹۹، قیمت‌های تریاک در تمامی مناطق نسبتاً پایدار بود و کمترین قیمت‌ها در شمال، شمال‌شرق و جنوب مشاهده می‌شد. در مقابل، مناطق جنوب، شرق و غرب شاهد افزایش شدید قیمت تریاک خشک به ازای هر کیلوگرم بودند. این افزایش قیمت به‌ویژه در منطقه جنوبی مشهود بود؛ جایی که قیمت‌ها از کمتر از ۱۰۰ دلار به بیش از ۴۵۰ دلار در اکتبر ۱۴۰۱ افزایش یافت و تا سال ۱۴۰۲ ش به حدود ۳۷۰ دلار رسید. همچنین، قیمت‌ها در تمامی مناطق در سال ۱۴۰۲ ش افزایش یافت و قیمت هر کیلوگرم در منطقه جنوبی به نزدیک ۵۸۰ دلار رسید. این افزایش قیمت به عوامل مختلفی نسبت داده می‌شود، از جمله کاهش قابل‌توجه تولید تریاک در افغانستان به دلیل ممنوعیت کشت خشخاش توسط طالبان که در آوریل ۱۴۰۱ اعلام شد. به این ترتیب، بازار جهانی تریاک دستخوش تغییراتی در پویایی عرضه شده است و میانمار به‌عنوان یکی از تولیدکنندگان اصلی تریاک شناخته می‌شود ([UNODC, 2023, pp. 45-55](#)).

تصویر ۴: تولید تریاک در افغانستان از ۱۹۹۴م تا ۲۰۲۳م (Unodc, 2023).

می‌کند. ایران در مقایسه با سایر کشورها، در زمینه فعالیت‌های مقابله با مواد مخدر در افغانستان و جلوگیری از جریان مواد مخدر از خاک ایران، جدی‌تر به نظر می‌رسد. ایران به دنبال احیای دوباره ابتکار سه‌جانبه‌ای است که در آن ایران، پاکستان و افغانستان برای کاهش مشکلات متقابل، ازجمله قاچاق مواد مخدر، همکاری می‌کردند. با این حال، با قدرت‌گیری طالبان، آینده بحث درباره مسئله مواد مخدر نامشخص است (Kennedy & Nathan, 2023, p. 3). زیرا با وجود ممنوعیت فعلی که مقامات ارشد طالبان بر کشت مواد مخدر اعمال کرده‌اند، بحران اقتصادی افغانستان می‌تواند به افزایش کشت و برداشت تریاک و سایر مواد مخدر منجر شود و بر کشورهای هم‌مرز، ازجمله ایران، تأثیر منفی بگذارد.

عملکرد مطلوب مبارزه با مواد مخدر و مجموعه سیاست‌های اتخاذشده توسط ایران در دوران پس از انقلاب، که با صرف هزینه‌های هنگفت انسانی و مادی، تصویری مثبت و کاملاً متفاوت از دوران رژیم سابق ارائه کرده و وجهه مناسبی برای کشور به ارمغان آورده است، ازجمله مؤلفه‌های مهمی است که در حال حاضر ابزار قدرت نظام در عرصه روابط بین‌الملل محسوب می‌شود و از قابلیت طرح و بهره‌گیری در قالب شکلی از دیپلماسی با نام «دیپلماسی

کشت و تجارت بین‌المللی مواد مخدر در افغانستان به صنعتی تبدیل شده است که بخش عمده‌ای از اقشار مختلف این کشور در آن فعال هستند. بخش عمده مواد مخدر در استان‌های هلمند، فراه و نیمروز، واقع در مجاورت ایران و پاکستان و در محدوده «هلال طلایی»، تولید می‌شود و همین امر موجب شده است ایران به‌عنوان یکی از کوتاه‌ترین مسیرهای ترانزیت مواد مخدر به اروپا تلقی شود. بر این اساس، رابطه مستقیمی میان افزایش تولید مواد مخدر در افغانستان و افزایش تهدیدهای امنیت ملی ایران وجود دارد. از آنجایی که ایران نزدیک‌ترین و کم‌هزینه‌ترین مسیر برای انتقال مواد مخدر به اروپا و آسیای مرکزی است، در مقایسه با دیگر کشورهای منطقه نیز آسیب‌پذیرتر است. یکی از پیامدهای ورود گسترده این مواد به ایران، افزایش آمار معتادان، جرائم و جنایت‌های ناشی از ترانزیت و توزیع این مواد در کشور است.

این تهدید زمانی نمود بیشتری پیدا می‌کند که مواد مخدر صنعتی جایگزین مواد مخدر سنتی شوند. همچنین، عبور مواد مخدر از قلمرو ایران موجب می‌شود پدیده اعتیاد به بحرانی چندلایه تبدیل شود که بخش زیادی از نیروهای جوان و خلاق ایرانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و هزینه‌های اجتماعی بسیاری را بر امنیت در سطح خرد ایران تحمیل

مهاجران غیرقانونی

ورود افغانستانی‌ها به ایران در تاریخ معاصر در چندین موج صورت گرفته است. از قرن نوزدهم میلادی، که ناآرامی‌های داخلی ده‌ها هزار نفر از مردم افغانستان را به سمت ایران روانه کرد، تا هجوم سیاسی و سپس نظامی کمونیست‌ها به افغانستان که هم‌زمان با پیروزی انقلاب اسلامی و گشایش درهای کشور به روی آوارگان همسایه شرقی همراه شد، موج‌های مختلف مهاجرت شکل گرفته است. در ادامه و در پی تحولاتی مانند جنگ داخلی پس از خروج ارتش شوروی از افغانستان، روی کار آمدن طالبان، حمله آمریکا و بازگشت طالبان که در تابستان ۱۴۰۰ ش بار دیگر توانست حکومت را در دست گیرد، امواج دیگری شکل گرفت و هزاران نفر از افغانستان راهی ایران شدند؛ چنان‌که سازمان بین‌المللی مهاجرت اعلام کرد در فاصله سال‌های ۱۴۰۰ ش تا ۱۴۰۲ ش، ۳/۶ میلیون افغان به کشورهای دیگر مهاجرت کرده‌اند که مقصد ۷۰ درصد آنان ایران بوده است.

اگرچه پناهندگان و مهاجران افغان نقش مؤثری در چرخه اقتصاد ملی ایران، به‌ویژه در بخش‌های پرزحمت و طاقت‌فرسا، دارند و با توان و تحمل زیاد، دستمزد کمتر و قناعت‌پیشگی، نیروهای کاری مؤثری به شمار می‌آیند، حضور آنان پیامدهای اجتماعی و امنیتی نیز به همراه داشته است؛ ازجمله تشدید آمدوشدهای غیرقانونی و مرزی، فشار بر امکانات خدماتی و زیربنایی، جاسوسی، تغییر ترکیب مذهبی، گسترش قاچاق کالا و مواد مخدر، عملیات تروریستی و غیره. (Mottaghi et al., 2023, p. 14)

جمهوری اسلامی ایران تقریباً ۷۵۰ هزار پناهنده افغان ثبت‌شده را در خود جای داده است (تصویر ۵) و طبق گزارش آژانس پناهندگان سازمان ملل متحد، تعداد پناهندگان افغانستانی در ایران پس از به‌قدرت‌رسیدن طالبان به ۴۱/۳ میلیون نفر رسیده است^[۱] (تصویر ۶). پس از

مواد مخدر» برخوردار است. درواقع، باید پذیرفت که مبارزه با مواد مخدر در مقایسه با سایر موضوعات بین‌المللی، به‌عنوان مزیت نسبی کشورمان مطرح است و می‌توان از آن در راستای تقویت منافع ملی در حوزه سیاست خارجی کشور بهره‌برداری کرد. ازاین‌رو، بستن باب گفت‌وگوها و قطع مذاکرات در زمینه همکاری‌های مبارزه با مواد مخدر، به‌منزله محروم‌ساختن کشور از مزیت موجود و به‌نوعی فرصت‌سوزی خواهد بود.

بر این اساس، می‌توان با استفاده از موقعیت مطلوب کشور در حوزه مبارزه با مواد مخدر، در سایر حوزه‌های چالش‌برانگیز سیاست خارجی نیز تأثیرگذار بود و ضمن کسب امتیازات لازم در دیگر بخش‌ها، تهدیدها را به فرصت تبدیل کرد. ازجمله شرایط لازم برای استفاده از ظرفیت‌های موجود در سطح بین‌المللی، به‌ویژه در منطقه، آن است که ایران تعلق‌خاطر خود را به یکی از زیرسیستم‌های منطقه‌ای موجود در غرب آسیا روشن سازد. به نظر محقق، با توجه به زیرسیستم‌های متعددی که در زمینه انرژی، سیاست، امنیت، مذهب، توسعه اقتصادی و غیره در سطح منطقه وجود دارد، ویژگی‌های ژئوپلیتیکی ایران و ارتباط آن با تمرکز جهانی کشت و تولید مواد مخدر در منطقه، بهترین نقطه اتصال ایران به دیگر واحدهای سیاسی آسیای مرکزی و قفقاز، آسیای جنوبی و کشورهای عربی حوزه جنوبی خلیج فارس است. از این لحاظ، تمرکز بر منطقه‌گرایی در سیاست خارجی بر اساس اولویت‌بخشی به شاخصه‌هایی همچون جایگاه ژئوپلیتیکی ایران و وجهه مطلوب بین‌المللی کشور در زمینه مبارزه با مواد مخدر، می‌تواند جایگاه منطقه‌ای و جهانی ایران را ارتقا بخشد و ظرفیت‌سازی مناسبی را در جهت پیشبرد اهداف کلان کشور در سطح نظام بین‌الملل فراهم کند. (IRNA, 2014)

۱ - احمد وحیدی، وزیر سابق کشور، درباره آمار اتباع افغانستانی و سامان‌دهی آنان به خبرنگاران گفت: تعداد اتباع افغان حدود ۵ میلیون نفر برآورد شده است که البته بخشی از مهاجران بدون مجوز هستند و باید بازگردانده شوند و عده‌ای نیز که مجوز دارند، باید بر اساس چارچوب‌ها و مجوزهایی مانند مجوز کار، سامان‌دهی شوند. (Khabaronline, 2023)

تسلط طالبان، پناهندگان داخل ایران نیز با مشکلات دشواری مواجه شدند و احساسات ضدافغان در ایران در رمضان ۱۴۰۱ ش، زمانی که دو روحانی توسط یک پناهنده افغان در مشهد و در حرم امام رضا (ع) مورد حمله قرار گرفتند، افزایش یافت. سخنگوی وقت وزارت امور خارجه ایران، سعید خطیب‌زاده، به طالبان هشدار داد که موضوع پناهندگان را جدی بگیرند؛ زیرا عناصری وجود دارند که سعی در ایجاد ایران‌هراسی در میان پناهندگان دارند (Karokhail, 2023, p. 2). به همین دلیل، پناهندگان

به‌طور مستقیم تحت تأثیر قرار گرفتند، زیرا تدابیر امنیتی سخت‌گیرانه‌تری اتخاذ شد. این موضوع باعث ایجاد تنش دیپلماتیک میان ایران و افغانستان شد؛ زیرا طالبان نگرانی‌هایی درباره «بدرفتاری» با پناهندگان مطرح کردند. با افزایش ورود پناهندگان پس از تسلط طالبان و افزایش نگرانی‌های امنیتی ایران پس از حملات تروریستی سال ۲۰۲۲ م، مسئله پناهندگان و اخراج مهاجران غیرقانونی به افغانستان می‌تواند مشکلاتی را در روابط میان ایران و طالبان ایجاد کند.

تصویر ۵: پناهندگان ساکن در ایران (Farr, 2022)

پژوهشنامه خراسان بزرگ

دوره ۱۶، شماره ۶۱، ۱۴۰۴

۴۴

تصویر ۶: روند حضور افغان‌ها در ایران از ۱۹۸۱ م تا ۲۰۲۳ م (Khabar Online, 2023)

در پایان باید گفت که اگرچه مهاجرت و حضور گسترده افغان‌ها نقش مؤثری در چرخه اقتصاد ایران و تأمین نیروی کار ارزان داشته است، درعین حال، حضور آنان در ایجاد و گسترش تنگناهای اجتماعی، اقتصادی، به‌ویژه در شرق و جنوب شرق کشور، مؤثر بوده است و می‌تواند زمینه‌ساز اختلاف و تنش در روابط ایران و افغانستان باشد. مهم‌ترین موارد در این زمینه عبارت‌اند از:

- ۱- افزایش نرخ بیکاری در ایران؛
- ۲- کاهش سطح دستمزدها؛
- ۳- برهم خوردن نسبت‌های جمعیتی؛
- ۴- تشکیل گتوهای قومی، مذهبی در مراکز شهری، از جمله مشهد و زاهدان؛
- ۵- تشدید رفت‌وآمدهای غیرقانونی مرزی، جاسوسی و دیگر پیامدهای امنیتی؛
- ۶- تغییر ترکیب مذهبی، به‌ویژه در مناطق مرزی و برخی مراکز شهری؛
- ۷- گسترش ناامنی، قاچاق کالا و مواد مخدر؛
۸. خرید زمین‌های زراعی و پدیدارشدن مسئله پیچیده مالکیت آن‌ها در مناطق مرزی (Mousavi Shidi & Zarei, 2022, p. 10).

حضور گروه‌های تروریستی در خاک افغانستان

تلاش‌های کنونی ایران در قبال طالبان، بخشی از تلاش‌های راهبردی تهران برای جست‌وجوی جایگزین‌هایی برای نظم جهانی تحت سلطه ایالات متحده به نظر می‌رسد. با این حال، استقبال محتاطانه ایران از دولت جدید افغانستان عمدتاً نه بر احساسات ضدآمریکایی، بلکه بر ارزیابی واقع‌بینانه نتایج ملموسی استوار است که می‌تواند به دست آورد. تهران امیدوار است طالبان نگرانی‌های امنیتی و سیاسی ایران را جدی‌تر بگیرد. یکی از مسائلی که روابط ایران با افغانستان را بیش از پیش تحت تأثیر قرار داده، تهدید فزاینده تروریسم از سوی داعش ولایت خراسان (ISKP) است (JanParvar et al., 2022).

حتی از منظر کارشناسان افغانستان نیز، چالش اصلی پیش روی طالبان از سوی داعش ولایت خراسان ناشی می‌شود.

درحالی‌که هدف اعلام‌شده داعش، تأسیس خلافتی در سراسر آسیای مرکزی و جنوبی است، درگیری آن با طالبان عمدتاً بر پایه تفسیرهای متفاوت از اجرای شریعت شکل گرفته است و داعش ولایت خراسان بر نسخه‌ای سخت‌گیرانه‌تر از آن تأکید دارد. با توجه به اینکه این گروه حملات خشونت‌آمیزی را در خارج از افغانستان نیز انجام داده و مسئولیت بمب‌گذاری‌های مرگبار در پاکستان، ایران و اخیراً روسیه را بر عهده گرفته است، همسایگان افغانستان بر مقابله با داعش ولایت خراسان تأکید دارند. با این حال، سیاست مذهبی و سیاسی ایران در حمایت از صلح در افغانستان و پاکستان، ایران را به دشمن دائمی داعش تبدیل کرده است. ماهیت مرگبار حملات تروریستی داعش ولایت خراسان موجب شده است تهران و طالبان اختلافات مذهبی و سیاسی خود را نادیده بگیرند و برای مقابله با این تهدید مشترک همکاری کنند. (Rokabian, 2022)

ایران به‌ویژه نسبت به برنامه جهادگرایانه داعش ولایت خراسان حساس است؛ زیرا این گروه از موضعی شدیداً ضدشیعی برخوردار است و ظرفیت جذب تکفیری‌های ناراضی را دارد. از آنجاکه ایران و طالبان دشمن مشترکی به نام داعش دارند، تهران ممکن است بخواهد همکاری‌های امنیتی مرزی خود با طالبان را گسترش دهد و همچنین فرصت‌هایی برای انجام عملیات اطلاعاتی مشترک را بررسی کند. طالبان نیز ممکن است اجازه دهد نیروهای ایرانی برخی از اردوگاه‌های تروریستی شناسایی‌شده داعش ولایت خراسان را در داخل خاک افغانستان هدف قرار دهند.

در سپتامبر ۲۰۲۳م، وزیر اطلاعات ایران، اسماعیل خطیب، اذعان کرد که ایران در هماهنگی نزدیک با طالبان علیه جنگجویان داعشی مستقر در مناطق کوهستانی، که دولت طالبان دسترسی محدودی به آن‌ها دارد و حملاتی علیه اعضای طالبان انجام می‌دهند، اقداماتی صورت داده است. همچنین، در اوت ۲۰۲۳م، سید محمود نبویان، رئیس کمیسیون امنیت ملی مجلس، اظهار داشت: "با کمک

طالبان، ما [ایران] حملات تروریستی را در شهر مقدس مشهد متوقف کرده‌ایم".

همکاری بیشتر ضد تروریسم میان دو کشور برای تهران مزیت دیگری نیز دارد؛ زیرا به خاموش کردن منتقدان داخلی که نسبت به رابطه دوستانه ایران شیعه با طالبان سنی و بنیادگرا ناراضی هستند کمک می‌کند و اهمیت این همکاری را برای امنیت ملی و منطقه‌ای مورد تأکید قرار می‌دهد. با این وجود، بمب‌گذاری‌های تروریستی زمستان ۱۴۰۲ ش در کرمان توسط داعش ولایت خراسان موجب شد درخواست‌هایی در ایران برای افزایش امنیت مرزهای کشور با افغانستان مطرح شود. همچنین، در جلسه ۶ مارس ۲۰۲۴ م شورای امنیت سازمان ملل متحد، نماینده ایران تأکید کرد که تروریسم، قاچاق مواد مخدر و کاستی‌های کنترل مرزی در افغانستان، ثبات منطقه‌ای را تهدید می‌کنند (Kaura, 2024, pp. 2-4).

نتیجه‌گیری

اگرچه تهران به‌طور واقع‌گرایانه با دولت کابل تعامل دارد، ایران و طالبان دوستان یا متحدان سنتی یکدیگر نیستند و روابط آن‌ها همچنان ناپایدار است. نگرش ایران نسبت به طالبان افغانستان تحت تأثیر عوامل پیچیده دوجانبه و منطقه‌ای قرار دارد. اختلافات میان دو طرف از جنبه‌های مذهبی نیز برخوردار است و مناقشه دیرینه بر سر منابع آبی، مهاجران و قاچاق مواد مخدر، لایه دیگری از تنش را به روابط آنان افزوده است. با این حال، با وجود دشواری‌ها و تناقضات موجود در روابط دوجانبه، ایران به موضع خصمانه‌ای که در دهه ۱۹۹۰ م نسبت به طالبان اتخاذ کرده بود، بازنگشته است. برعکس، ایران تلاش کرده است روابط خود را از طریق کانال‌های اقتصادی و فرهنگی عادی‌سازی کند و از زمان تصرف کابل در اوت ۲۰۲۱ م، به‌عنوان یکی از تسهیل‌کنندگان کلیدی در روند اصلی‌سازی رژیم دوم طالبان عمل کرده است.

ایران در استقبال از پیروزی نظامی طالبان با احتیاط برخورد کرده است؛ زیرا تهران مدت‌ها خواستار خروج نیروهای آمریکایی و متحدان غربی از افغانستان بوده و آنان را منبع بی‌ثباتی منطقه‌ای می‌داند. بنابراین، منطقی است که ایران

پیروزی قاطع طالبان را فرصتی برای تثبیت همسایه ناآرام خود تلقی کند. اگرچه برخی پیوستگی‌های اقتصادی و فرهنگی وجود دارد، تعامل کنونی ایران با رژیم طالبان در جنبه‌های مهمی با تعاملات پیشین متفاوت است؛ زیرا اهداف اصلی ایران تغییر کرده‌اند. نخست، ایران درصدد شکل‌گیری حکومتی فراگیر در افغانستان است که تنوع گروه‌های قومی و اقلیت‌ها، به‌ویژه گروه‌های مرتبط با ایران، را نمایندگی کند تا ثبات در داخل افغانستان و در امتداد مرزهای آن حفظ شود. دوم، ایران درصدد تعمیق نفوذ راهبردی خود در افغانستان است تا اهداف بلندمدت منطقه‌ای خود را محقق سازد و تأثیرات خارجی، مانند ایالات متحده، و تهدیدهای ایدئولوژیک، مانند گروه افراطی داعش، را محدود کند. با این حال، هنوز برای نتیجه‌گیری درباره تعاملات آینده ایران و افغانستان زود است؛ زیرا منطقه‌ای که هر دو کشور در آن قرار دارند، همچنان ناپایدار است و رقابت‌های ژئوپلیتیکی و تروریسم جهادی در آن ادامه دارد؛ عواملی که مانع شکل‌گیری روابط نزدیک‌تر دوجانبه می‌شوند. درحالی‌که تهدید داعش خراسان چشم‌انداز همکاری عمیق‌تر اطلاعاتی و انتظامی را فراهم می‌کند، تنش‌های مرزی، قاچاق گاه‌به‌گاه مواد مخدر، مناقشات مربوط به تقسیم آب و مسئله مهاجرت غیرقانونی همچنان عمق روابط ایران و طالبان را به چالش خواهند کشید. با این حال، سیاست‌گذاران ایرانی ظاهراً دریافته‌اند که بهتر است برخی جنبه‌های منفی روابط خود با افغانستان را نادیده بگیرند تا بر اهداف بزرگ‌تر ژئوپلیتیکی تمرکز کنند.

References

Abbasian, P. (2022). My enemy's enemy: Iran's approach to the re-emergence of the Taliban. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 9(3), 493-512. <https://doi.org/10.1177/23477970221130144>

Amarfact. (2023). *Statistics on the share of Iranian commodity groups' exports to Afghanistan (2023) [Amar-e sahm-e guruh-ha-ye kalayi-ye sadarati-ye Iran be*

[Persian].

<https://doi.org/10.1001.1.22516131.1392.3.12.4.3>

Farr, G. (2022, August 23). Iran and Afghanistan: Growing tensions after the return of the Taliban. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2022/08/23/iran-and-afghanistan-growing-tensions-after-the-return-of-the-taliban/>

Fathollah-Nejad, A., & Azizi, H. (2021, September 22). Iran and the Taliban after the US fiasco in Afghanistan. *Middle East Institute*.

<https://www.mei.edu/publications/iran-and-taliban-after-us-fiasco-afghanistan>

Feizollahi, M., & Pourahmadi Meibodi, H. (2023). The zero-sum game in South Caucasus: Emphasizing the Karabakh War 2020 [Bazi-ye ba hasel-e sefr dar Qafqaz-e Jounubi; ba takid bar jang-e Qarabagh 2020]. *Central Asia and the Caucasus Journal*, 29(123), 67–92 [Persian]. https://ca.ipisjournals.ir/article_709948_1_98f7c80f51f44c679310309258fcfa0.pdf

Financial Tribune. (2023, April 11). Trade with Afghanistan drops by 10 percent in fiscal 2022–23. <https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/117899/trade-with-afghanistan-drops-by-10-percent-in-fiscal-2022-23>

Firozi, S. M. (2022). Study of socio-cultural commonalities of Iran and Afghanistan (emphasizing the harms and opportunities) [Motale'eh-ye eshterakat-e ejtema'i-farhangi-ye Iran va Afghanistan (ba takid bar asib-ha va forsath)]. *Journal of Greater Khorasan*, 13(46), 1–12 [Persian]. <https://doi.org/10.22034/jgk.2022.308573.0>

Ghasemi, F. (2012). *Theories of international relations and regional studies* [Nazariyeh-ha-ye ravabet-e beynolmelal va motale'at-e manteqeyi]

Afghanistan]

[Persian].

<https://amarfact.com/statistics/iran-export-afghanistan-by-commodity-group/>

Bayramli, N. (2024, March 15). Iran, Afghanistan discuss expansion of trade and economic ties. *Caspian News*. <https://caspiannews.com/news-detail/iran-afghanistan-discuss-expansion-of-trade-and-economic-ties-2024-3-15-0>

Contemporary History Research Institute. (2019). *Controversial river* [Rudkhaneh-ye janjal-bar-angiz] [Persian]. <https://www.iichs.ir/fa/news/8309>

Curtis, J. (2023). *Expulsion of Afghans from Pakistan and Iran*. UK Parliament. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9905/>

Dadparvar, S., & Kaleji, V. (2024). The Chabahar transit project: Transition from geo-politics to geo-economics. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1–26. <https://doi.org/10.1080/19448953.2024.2379670>

Diyyar Ayyar. (2022). *Examining the nature of Kamal Khan diversion dam* [Barresi-ye mahiat-e sadd-e enherafi-ye Kamal Khan] [Persian]. <https://www.diyareayyar.ir/%D8%A8%D8%B1%D8%B1%D8%B3%DB%8C-%D9%85%D8%A7%D9%87%DB%8C%D8%AA-%D8%B3%D8%AF-%D8%A7%D9%86%D8%AD%D8%B1%D8%A7%D9%81%DB%8C-%DA%A9%D9%85%D8%A7%D9%84-%D8%AE%D8%A7%D9%86>

ECP. (2022, February 4). *The impact of Taliban control on Afghanistan-Iran trade exchange*. <https://epc.ae/en/details/iranian-perspectives/the-impact-of-taliban-control-onafghanistan-iran-trade-exchange>

Ezzati, E., & Savarrakhsh, A. (2013). The dimensions of threat and insecurity along Iran's eastern borders with emphasis on drug transit [Ab'ad-e tahdid va na-omni dar tul-e marz-ha-ye sharghi-ye Iran ba takid bar transit-e mavadd-e mokhadder]. *Journal of Greater Khorasan*, 4(12)

<https://www.arabnews.com/node/2241046/world>

Kaura, V. (2020, June 23). Iran's influence in Afghanistan. *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/irans-influence-afghanistan>

Kaura, V. (2024). Iran-Taliban ties: Pragmatism over ideology. *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/iran-taliban-ties-pragmatism-over-ideology>

Kennedy, L., & Nathan, P. (2023, February 1). How the Taliban's 'war on drugs' could backfire. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2023/02/01/taliban-afghanistan-drugs-war-ban-heroin-ephedra-economy/>

Khabaronline. (2023). *How many legal and illegal Afghan immigrants are there in Iran? / Latest news from the Minister of Interior [Che tedad mohajer-e qanuni va gheyr-e qanuni-ye Afghan dar Iran hastand?]* [Persian]. <https://www.khabaronline.ir/news/1839826>

Lawson, F., & Legrenzi, M. (2023). Iran's troubled relations with Afghanistan and Tajikistan: A compound alignment dilemma. *The International Spectator*, 59(2). <https://doi.org/10.1080/03932729.2023.2231755>

Milani, M. (2006). Iran's policy towards Afghanistan. *Middle East Journal*, 60(2), 235–256. https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1106&context=gia_facpub

Mottaghi, A., Yaghoubnia, H., & Anwari, S. (2023). Explaining the security strategy of the Islamic Republic of Iran towards Afghanistan [Tabyin-e rāhbord-e amniyati-ye Jomhuri-ye Eslami-ye Iran dar qabal-e Afghanistan]. *Foreign Relations*, 15(2), 186–210 [Persian]. <https://doi.org/10.22034/fr.2023.389777.1361>

[Persian]. Mizan Publishing House. <https://mizan-law.ir/Book/Details/38>

Hunter, S. (2003). Iran's pragmatic regional policy. *Journal of International Affairs*, 56(2), 133–147. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=391346215>

Iran Thinktanks. (2020). *The need to review the Islamic Republic's cultural policy towards Afghanistan [Zarurat-e baznegari dar siyasat-e farhangi-ye Jomhuri-ye Eslami dar qabal-e Afghanistan]* [Persian]. <https://iranthinktanks.com/the-need-to-review-the-cultural-policy-of-the-islamic-republic-towards-afghanistan/>

IRNA. (2014, August 2). *Drug diplomacy of the Islamic Republic of Iran [Diplomasi-ye mavadd-e mokhadder-e Jomhuri-ye Eslami-ye Iran]* [Persian]. <https://www.irna.ir/news/81282752>

Janparvar, M., Bahrami Jaf, S., Moradi, A., & Tak Roosta, M. (2022). Investigating the effective factors on border control in the eastern borders of Iran (Case study: Khorasan Razavi province border with Afghanistan) [Tabyin-e avamel-e mo'asser bar kontrol-e marz-ha dar marz-ha-ye sharghi-ye Iran]. *Journal of Greater Khorasan*, 13(46), 43–56 [Persian]. <https://doi.org/10.22034/jgk.2022.308595.0>

Junaid, A., Ghulam, M., & Muhammad, R. (2021). Iran-Afghan relations: A historical analysis. *International Journal of Political Science and Governance*, 3(2), 82–85. <https://www.journalofpoliticalscience.com/uploads/archives/3-2-16-590.pdf>

Kamil, I. (2023, January 27). Afghanistan's Kamal Khan Dam and the Helmand River Treaty. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2023/01/afghanistans-kamal-khan-dam-and-the-helmand-river-treaty/>

Karokhail, P. (2023, January 29). Taliban raise concerns over 'problems' faced by Afghan refugees in Iran. *Arab News*.

Islamic World, 11(22), 29–60 [Persian].
<https://doi.org/10.22070/iws.2024.16359.2211>

Pourramezan, P. (2023). An account of Iran's economic diplomacy strategy in post-Taliban Afghanistan [Revayati az rāhbord-e diplomasi-ye eqtesadi-ye Iran dar Afghanistan-e pas-az-Taliban]. *Political Science*, 26(3), 268–300 [Persian].
<https://doi.org/10.22081/psq.2024.67746.2843>

Rokabian, R. (2022). An analysis of ISIS's rise to power in Afghanistan (2022) and its impact on the security of the Islamic Republic of Iran [Tahlili bar be-qodrat residan-e Daesh dar Afghanistan]. *Political Studies of Islamic World*, 11(1), 127–151 [Persian].
<https://doi.org/10.30479/psiw.2022.16664.3073>

Salami, M. (2022, October 6). The water crisis and decline of legitimacy in Iran. *Trends Research and Advisory*.
<https://trendsresearch.org/insight/the-water-crisis-and-decline-of-legitimacy-in-iran/>

Salehi Yeganeh, M. (2023). Pan-Turkism and Baku–Ankara strategic alliance [Pan-Torkism va ettehad-e rāhbordi-ye Baku–Ankara]. *Central Asia and the Caucasus Journal*, 29(121), 55–78 [Persian].
https://ca.ipisjournals.ir/article_706614_81cb26e6df4d042d98b0cd3df388d535.pdf

Siavoshi, S. (2024). Afghans in Iran: The state and the working of immigration policies. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 51(1).
<https://doi.org/10.1080/13530194.2022.2113504>

Siddique, A. (2012, January). *Afghanistan's ethnic divides*. CIDOB.
https://www.cidob.org/en/content/download/56592/1454765/version/4/file/OK_ABUBAKAR%20SIDDIQUE.pdf

Tehran Times. (2024, July 15). Iran's quarterly export to Afghanistan up 31% on

Mousavishidi, M., & Zarei, B. (2022). Explaining the sources of tension in Iran-Afghanistan relations during the Taliban era based on the theory of Camp and Harkavy [Tabyin-e manabe-e tanesh dar ravabet-e Iran va Afghanistan]. *Quarterly Geographical Journal of Territory*, 19(76) [Persian].
<https://doi.org/10.30495/sarzamin.2023.69643.2062>

Nagheeby, M., & Warner, J. (2022). The 150-year itch: Afghanistan–Iran hydropolitics over the Helmand/Hirmand River. *Water Alternatives*, 15(3), 551–573.
<https://www.water-alternatives.org/index.php/current-issue/1913-articles-toc/vol15/364-issue15-3>

Naqvi, S., & Ammara, Z. (2023). *Iran's policy towards Taliban 2.0: A circumspect approach for maximum gain*. Institute of Regional Studies.
<https://irs.org.pk/Focus/FApril23.pdf>

Nawid, A., & Ahmad, M. (2023). *A glance at Iran and Afghanistan relations*.
<https://gasam.org.tr/a-glance-to-iran-and-afghanistan-relations>

Ofoghandishe. (2022). *Khatam al-Nabiyyin Seminary and University [Howzeh va Daneshgah-e Khatam al-Nabiyyin]* [Persian].
<https://ofoghandisha.com>

Poorhashemi, A., Sobhan, T., & Marzieh Fathi, B. (2024). Heterogeneous diplomacy of political relations between Iran and Afghanistan in exploiting the water of Helmand border river. *International Review of Law*, 13(1).
<https://doi.org/10.29117/irl.2024.0289>

Pourhassan, N., & Mohammadnia, M. (2023). Territorial disputes between Afghanistan and Pakistan and their impact on the national security of the Islamic Republic of Iran [Ekhtelafat-e marzi-ye Afghanistan va Pakistan va tasir-e an bar amniyat-e melli-ye Jomhuri-ye Eslami-ye Iran]. *Journal of Political Sociology of*

year.

<https://www.tehrantimes.com/news/502703/Iran-s-quarterly-export-to-Afghanistan-up-31-on-year>

Tookhy, F. (2022). *Iran's response to the Taliban's comeback in Afghanistan*. United States Institute of Peace. https://www.usip.org/sites/default/files/Afghanistan-Peace-Process_Irans-Response-Talibans-Comeback-Afghanistan.pdf

Treyster, D. (2002). The Taliban may no longer control Afghanistan, but their persecution of religious minorities will forever remain a stain on global history. *NYLS Journal of Human Rights*, 18(3). https://digitalcommons.nyls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1504&context=journal_of_human_rights

UNODC. (2023). *Afghanistan opium survey 2023: Cultivation and production after the ban: Effects and implications*. https://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/Afghanistan_opium_survey_2023.pdf

Yazdani, E., & Touiserkani, M. (2011). An analysis of the powers' geopolitical competition in the "strategic energy ellipse" [Tahlili bar reqabat-e zhreopolitiki-ye qodrat-ha dar "beyzi-ye rāhbordi-ye enerzhi"]. *Geographical Research*, 26(103), 149–1 [Persian]. https://jgr.ui.ac.ir/article_17915_c77ff1b9d550bc31a7515861f8ce7640.pdf?lang=en